*AUTHOR:*

MUELLER, GEORG

*TITLE:*

DE L. ANNAEI SENECAE QVAESTIONIBVS...

*PLACE:*

BONNAE

*DATE:*

1886

Master Negative #

92-80461-13

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

## BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record



Mueller, Georg, 1862-
De L. Annaei Senecae Qvaestionibvs natvralibvs; dissertatio philologa qvam... pvblice defendet scriptor Georgivs Mveller... Bonnae, Typis Caroli Georgi, 1886.
46 p. 23½ cm.

Thesis, Bonn, 1886.



Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11 x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 2/22/92 INITIALS T.M.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

# DE
# L. ANNAEI SENECAE
## QVAESTIONIBVS NATVRALIBVS

DISSERTATIO PHILOLOGA QVAM AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES RITE IMPETRANDOS AMPLISSIMO IN VNIVERSITATE FRIDERICIA GVILELMIA RHENANA PHILOSOPHORVM ORDINI TRADITAM VNA CVM SENTENTIIS CONTROVERSIS DIE XXXI MENSIS IVLII ANNI MDCCCLXXXVI HORA X PVBLICE DEFENDET SCRIPTOR

GEORGIVS MVELLER
OLDENBVRGENSIS

BONNAE
TYPIS CAROLI GEORGI VNIVERS. TYPOGR.
MDCCCLXXXVI

FRANCISCO BVECHELER
RENARDO KEKVLÉ
HERMANNO VSENER

Ad propositas quaestiones instituendas praeter ea, quae iam publici iuris facta sunt, haec mihi praesto erant subsidia:

Ipse contuli

Senecae quaestionum naturalium codicem Berolinensem E, cuius aditum mihi patefecerat Diels. (Libri II capita 27—59, quae ipse conferre casu prohibitus sum, Gerckius meus perscrutatus est.)

Librum Wirceburgensem W, qui quod Bonnam missus est Usenero debeo.

Codicem Leidensem L. Renardus Mosen, bibliothecarius Oldenburgensis, benigne eum in usum meum a bibliotheca Leidensi expetiverat.

Codicem Bambergensem B, Buechelero rogante bibliothecae Bonnensi traditum.

Excerpta Vicentii ex Speculi exemplari, quod typis editum est Argentorati (1473—76), Oldenburgi adservato.

Praeterea Usenero gratificatus v. d. C. de Holzinger de codice Pragensi L 94 satis amplam materiam mihi commisit.

Signum! indicat variam lectionem librorum EB a Fickerto vel male enotatam vel omissam.

## I. De Pragensi et Bambergensi codicibus.

De Senecae quaestionum naturalium codice Pragensi primus monuit Carolus Schenkl[1] et ex varia lectione, quam de 13 primis paragraphis enotatam cum codicis Bambergensis scriptura contulerat, similitudinem artiorem inter hos codices intercedere statuit. Cui viri doctissimi sententiae ut adstipulemur uberioris

[1] Sitzungsberichte der Wiener Akademie 1863. Phil. Hist. Cl. XLIV p. 33 adn.

materiae comparatione commendatur. Et fortasse de ipso adfinitatis gradu iudicium ferre licebit.

Codex bibliothecae capituli metropolitani Pragensis L 94 continet praeter Senecae quaestiones Asclepium dialogum (cf. Apuleius ed. Goldbacher praef. pag. X) et tractatum philosophicum de anima, quem Nemesii versionem latinam esse ex excerptis ei commissis cognovit Usener. Postea in codice Bambergensi[1] una traditum cum naturalibus quaestionibus et Asclepio[2] Nemesii librum inveni. Sunt capita 1—41, sed ordine mutato et paucis omissis tradita; praeterea folia codicis 65 et 66 per errorem ante fol. 67 posita sunt.

Librum Pragensem Schenkl saeculo XI adscripsit, de Holzinger literarum formam similem esse eis exemplis adfirmat, quae ex codice Sangallensi 852 (Cic. ad Herenn. saec. XII) adfert E. Chatelain. (Paleogr. des mss. lat. pl. XVII). Denique Usener, quamquam ex paucis verbis delineatis rem diiudicare noluit, de saeculo XIII cogitavit.

Sed codicem B, postquam diu quo non dignus erat honore fructus est, saeculo XIII adscribamus necesse est[3]. Quod ut faciamus et genere et compendio scripturae suadetur et glossa marginali (cf. Fickert Prolegg. p. 48) mutilata a bibliopega (!): 'Anno] domini MCCLII istud princi[pium] sermonis optimum fuis[set] in vigilia epifanie ut (?) [?] tonitrua fulgura corus[ca] venti tempestates maxime [?]ebat (!) bertoldus frater minor[4]'.

---

[1] cf. R. Fickert Prolegg. in novam Senecae edit. Numburgi 1839. p. 48. Seneca ed. Fickert III praef. p. VI.

[2] Adnexa est: Epistula ypocratis ad antyochum regem de IIII temporibus anni. 'Scripsi tibi et temporum descriptiones, ut scias quibus temporibus quaeque appareant et quo uti et quid vitare — et per totum annum integram salutem habebis absque ullo auxilio medicorum'.

[3] Idem statuit Aem. Thomas post dissertationem 'Schedae criticae in Senecam rhetorem selectae' in sent. contr. I.

[4] Bertholdum Ratisbonensem, praedicatorem clarissimum († 1272) dici vidit Usener. Fortasse glossa respicit ad certum locum qui adhuc latet inter sermones eius latinos in bibliotheca Paulina Lipsiensi adservatos. Certe novisse illum Senecae scripta ex initio orationis germanice habitae elucet (cf. Ch. Kling Berthold des Franciskaners deutsche Predigten. Berlin 1824). 'Seneca der sprichet: diu rede, die du gehôrest heimlîch, diu sol bi dir begraben sîn'. (cf. De ben. V 21, 1 'querar tamen



Quam equidem ab ea manu adfirmaverim scriptam esse, qua quaestiones passim correctae sunt.

Codex Pragensis praebet quaestiones naturales binis columnis duodequinquagenarum linearum exaratas ex fol. 1r. ad. fol. 21r. col. 2. lin. 37. In codice B (constat quaternionibus plenis 8, tribus foliis) legitur Senecae liber ex folio 9r. ad folii 45r. lineam 26. Singulae paginae non divisae duodequadragenas lineas continent.

Iam comparemus inter se principia librorum a codicibus B et Pr tradita. Lib. I: 'Prologus Annee Senece Cordubensis in librum de naturalibus quaestionibus ad Lucilium' BPr. Libri II initium non nisi litera maiuscula O rubro colore adpicta (quibus tamen literis singulorum quoque capitum principia interdum indicantur) et spatio semilineae vacuo indicant BPr. Lib. III 'Prologus in libro tercio' Pr rubore adnotavit in vacua primae lineae parte; B tale spatium vacuum reliquit, qua re codicem Pr ex B exscriptum non esse probatur. Lib. IV 'Grandinem' litera maiuscula rubra G scriptum est in BPr.

Lib. V 'Incipit liber quartus' rubro colore scriptum exhibent BPr. Librum VI B non nisi litera P (in 'Pompeios') colore viridi picta signavit, Pr habet: 'liber V'. Praeterea in hoc codice per errorem ad verba VI 32 'Haec Lucili . . .' adscriptum est: 'liber VI' (sed rubor differre videbatur Holzingero a ceterarum inscriptionum colore). Denique in libri VII initio librarius uterque literis maioribus usus est coloratis, in fine scripsit: 'Lucii Annei (! cf. inscr. libri I) Seneae explicit'. Ceterum quae in B a manu recentissima adnotata sunt consilio praetermisi.

De lacunis maioribus haec dicenda sunt. Omiserunt illi codices omnia ex I 16, 4 'verecundia'—17, 1 'Derideantur' et ex 17, 2 'poliremus' ad finem libri I. Sed inter verba 'verecundia' et 'Derideantur' in utroque codice exstat signum R, quod in Pr interpretatus est librarius in margine: 'require quod intermissum est'. Eadem verba leguntur et in B et in Pr post 'poliremus'. Praeterea libri III cap. 18 libro IVb[1] exeunti

---

cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit'.) Tamen Pfeifferus hanc orationem videtur putare spuriam. Omisit eam in editione.

[1] Librum IV qui exstat in editionibus ex duobus confluxisse con-

adnexum est; ex verbo 'tota' (III 25, 6) ad finem libri IVa omnia omiserunt BPr. In codice Pr manus posterior supplevit post 'tota' 'efferantur' et addidit notam 'hic deficiunt fere tres carte'.

Iam aliquot variae lectionis exempla adferam: Ex prologo in librum I hoc modo sermo procedit in utroque codice: 'si nil aliud hoc certe sciam omnia angusta esse. Sed haec deinde. Nunc ut ad propositum veniam opus audi quid de ignibus philosophia (phylosophya Pr) velit quos aer transfusos agit'. Reliquis quoque locis, quos comparare inter se mihi licet, adeo congruunt B et Pr, ut satis esse videatur adnotare, quomodo discrepent. II 1, 1 'sublunaria' (supra 'nari' 'ł limi' libr.) B 'sublu **[1] naria' Pr (p. ras. corr. libr.) 'siderum servat' (supra t parv. ras.) B! 'syderum servat' Pr 'firmiter creteque' B 'firmiter (supra er ł e add.) creteque' Pr 'contextu' (u corr. ex a!) B 'contextu' Pr 'an in vices' B 'anni vices' Pr. § 2 'de agris' (i supra g scrips.) B 'de agis' Pr. § 3 'commotus' B 'cum motus' Pr 'fiat' B 'fiant' Pr 'in quo' B 'in qua' Pr. § 4 'et inaequalis' B 'an inaequalis' Pr. § 5 'terrae sit status' (s. l. 'ł situs', quod ita scriptum est, ut et 'sinis' possit intellegi corr.) B 'terrae sit * sinis (ut in B et 'situs' legi potest) status' Pr 'subsederit' B 'consederit' Pr. In libri IV cap. 5, 1 exhibet Pr eandem quam B interpolationem 'ad lancem'. Lib. VI 17, 3 'apud asclepiodo. tum' (do ex de corr. corr. per d lineol. ducta est: đ) B 'apud asclepiad'. tum' (ū lineol. adrasa) Pr. Praeterea in huius libri cap. 26, 2 'multumque secum deferens limum' praebent BPr.

Denique comparabo libri VII paucos locos a Fickerto in libro Bambergensi neglectos cum Pragensis scriptura: VII 1, 3 'statim' BPr 'intensionis ac remissionis' BPr. § 4 'praeter consuetudinem evenit' BPr. § 5 'raro et insolite figura' BPr. § 6 'per igneos cursus' BPr. § 7 'et globata' BPr.

Iam videamus, quid ex his exemplis liceat colligere. Codices B et Pr praebent libros naturalium quaestionum lacunis eisdem haud parvis mutilatos, eodem modo audacissime interpolatos,

---

stat. Partem priorem, qua agitur de Nilo, vocant IV a, posteriorem de grandine IV b.

[1] * rasuram indicat.



per unum ordinem eisdem maxima ex parte notis discriptos. Quae recensio praeterea una cum Asclepio et Nemesii libro in utroque codice traditur. Itaque non solum cum Schenkelio codices similia tradere statuemus sed eruere conabimur alter ex altero an ambo de communi fluxerint fonte. Pragensem codicem ex Bambergensi non descriptum esse — sumamus enim quod quamquam non constat tamen ex toto codicis Pr statu verisimile fit, temporum rationem huic rei non plane contradicere — et inscriptione libri III in B omissa (v. supra p. 7) et toto corruptelarum genere evincitur. Nam talis error II 1, 2 aquis — agis — agris per alium ordinem (e. g: aquis — a^i^gs — agis) propagari vix potuit, quare in Pr priorem corruptelae gradum cognoscimus. Et sine dubio quae tradit B: II 1, 3 'commotus'; 'fiat'; 'in quo'; depravata sunt ex genuina scriptura quam Pr non mutavit. Dico 'non mutavit', nam ne Pragensem fontem alterius libri esse putemus ea re, si quid video, prohibemur, quod codicis B librarium, quem neglegentiorem iam paucis his quos adtulimus locis, deprehendimus, tam perspicue quae Pr II 1, 5 ('terrae sit * sinis status') et II 1, 1 ('sublu**naria') forma minus dilucida tradidit verisimile non est disposuisse. Sed optime res se habet, si in communi utriusque codicis fonte variam lectionem supra lineam vel in margine adnotatam non eodem modo in apographa translatam esse sumimus. Itaque quasi fratres hos codices adpellare non dubito. Ceterum archetypo et ipsi interpolato iam aberant quae desideramus in BPr, et libri I lacunis signum R et nota 'Require quod intermissum est' adscripta erant.

Quae cum ita sint codex Pragensis ad priorem illius recensionis formam restituendam non parvi faciendus est, quippe qui ab homine diligentiore quam fuit libri B librarius exaratus esse videatur, licet ille rasuris unam alteramve lectionem variam, quam B servavit integram, corruperit.

## II. De Berolinensi et Wirceburgensi codicibus.

Quoniam codicum BPr recensio, quamquam interdum sola genuinam servavit lectionem, sine dubio non tanti facienda est,

quanti libri Berolinensis E[1] (M. l. Oct. 9) multo magis nostra interest requirere, num de codicum Berolinensis et Wirceburgensis W[2] (M. ch. f. 59 saec. XV folior. 366) cognatione certum fieri possit iudicium. Nam qui adhuc libro Wirceburgensi utebantur ex comparata codicum E et W lectione archetypon restituere posse sibi visi sunt.

Ad hanc rem diiudicandam iterum ordiamur a librorum inscriptionibus, quas tamen singulas inter se comparare supersedeo. Nam cum E ad librorum numerum pauca de argumento adiciat, W talia fere omnia praetermittit; veluti librum V hoc modo signaverunt: 'Incipit liber quintus naturalium questionum de ventis' E 'finit quartus sequitur quintus' W. Sed unam rem W aliter ac E tradidit: in fine prologi libri primi haec adnotat: 'Pars executiva in qua primo exequitur de impressionibus ignitis' quam inscriptionem certe non antiquitus traditam esse forma ipsa docet. Librum IVa in fine quaestionum positum librum VIII notant EW.

De lacunis haec habeo quae adferam. Ex libro III ad VII locos 82, quibus sine dubio aliquid intercidit in E, elegi. Quarum lacunarum 20 codicibus EWL communes sunt, 62 non nisi in EW inveniuntur. Inter 62 illas 9 sunt maioris ambitus, maxima IV Praef. (§ 7— § 13) 'Nec invidebo — intervallum sit'. Id spatium (III 25, 11), quo 'vitiliginem' scribendum erat, vacuum servarunt EW. W autem in libris supra dictis 6 lacunas exhibet, quae non exstant in E, omisit enim III 25, 2 (p. 227, 36 H) 'et'; IV Praef. 1 (238, 38) 'si'; IV 4, 1 'dicam' (E: 'quaeritur dicam. Quaeritur' ['dicam' s. l. m. 2]; VI 16, 3 (283, 31) 'enim'; VI 22, 2 (288, 6) 'et'; VII 13, 2 (305, 37) 'que'. E contrario E nullum omisit verbum quod W tradidit praeter unam illam lacunam I 11, 3 'adpa' | — | 'quentur in pravum' I 15, 8, quae duorum foliorum iactura in ipso codice facta est.

———

[1] De eo codice v. Fickert Prolegg. p. 49; ed. Senecae III praef. p. VII. H. Diels Seneca und Lucan. (Abhdlgen d. Berl. Akad. 1885) p. 44.

[2] cf. L. v. Ian in Seebodii annalibus philol. XXXI p. 252 et p. 261 sqq. et B. Larischii collationes libri I et II 1—26, in tribus programmatis editas (Sagani 1870. Patschkauiae 1874, 1879).



Denique de ipsa textus forma statuendum est nullum fere locum in toto codice W inveniri quin artissimam cum libro E cognationem prae se ferat. Sane lapsus calami haud paucos sibi permisit librarius, quamquam saepissime prave scripta statim lineola ducta delevit vel correxit. Nec coniecturis plane abstinuisse videtur interdum felicibus. Quam rem non est cur miremur, si quidem socius fuit illius hominis, qui aliam codicis partem scripsit (cf. adn. infr. p. 12).

Iam codices ipsi loquantur. Prolaturus sum aliquot locos, e quibus certissimam de re proposita sententiam a me probatum iri spero. Eligam praeter vitia singularia maxime eos locos, quibus varia lectio in E aliquo modo adnotata est.

III Praef. 6 'classibus' E! W 'penitens' EW 'bello' (non 'hoste') EW. 7, 2 'excidit' EW. 9, 3 'conspicitur' EW. 19, 2 'ignotos' (s m. 3 s. l.) E! 'ignotos' W. 26, 2 'impendio solebat' (s. l. add. m. 2 vel 3 'incendio sol ebibit') E! 'impendio solebat' (s. l. 'al. incendio.' 'al. sol ebibit') W. 26, 6 'chersonesso' ('nesso' s. l. add. librarii!) EW. 29, 8 'hionis' EW. IV 2, 1 'animum' (del.) 'amnem' (s. l. m. 3!) E 'amnem' (hoc verbum antea omissum supplevit librarius paulo diverso atramento, quo passim correcturas adscripsit) W. 2, 3 'comitibus' E 'coeuntibus' (corr. ex 'comitibus') W. (cf. praeterea quae adnotavit Diels in editione libri IVa adnexa ad libellum supra memoratum ad vocem 'stagnat' [2, 8] et ad 'serpens' [2, 19]). 5, 3 'cane' (corr. m. 3 in 'ea ne'!) E 'ea ne' W. VI 7, 1 'germanicos' E 'germanos' (corr. ex 'germanicos') W. 15 'inclus$^{i}$at' E 'inclusat' W. 24, 6 'peloponensiaci' (supra 'on' add. 'm' m. 2) E 'peloponemsiaci' W. VII 10, 2 'hesitatus ne qui rest$^{si\ i}$ẹt' E! 'hesitatus nec qui resisteret' W. 30, 6 'eleusin' (del. s. l. add. m. 3! 'plenius') E 'plenius' (i. lac. suppl.) W. Lacunae codicis W postea ab ipso librario expletae optime explicantur, si in scribendo dubitationem de locis illis ei ortam esse sumimus, quam deinde vel suo iudicio vel aliorum consilio usus summovit. Denique ut plane perspicuum sit, quod allatis exemplis verisimillimum factum esse puto, scilicet librum W ex E descriptum esse[1], duo loci

———

[1] idem suspicatur Diels. l. l. p. 44.

sufficient: II 57, 2 'excus • | (fin. lin.) saglans' E! 'excus — saglans (in media linea script., per lacunam lineolam duxit manus posterior) W. VI 1, 4 'consedis | (fin. lin.) se terre motu' E 'consedis — se (in lin.) terre motu' W.

Itaque codicem W, cum non solum lacunis, variis lectionibus, vitiis singularibus cum E congruat sed etiam correcturas a manu posteriore in alterum librum inlatas receperit et interdum male perspectas in vitium verterit, denique rasuris et ipsis linearum intervallis in errorem perductus sit, ex ipso E descriptum esse constat. Cui rei non obstat, quod lacuna illa libri I (cf. supra p. 10) quae Herelii tempore, quo codex E adhuc Erfordiae adservabatur, iam vacabat (cf. ed. Fickerti III p. 433 i. fin.) in W non invenitur. Nam cum duo ipsius libri Berolinensis folia exciderint, hoc demum postquam W descriptus esset fieri potuisse quis est qui neget? Et civem nunc Herbipolitanum re vera patre Erfordensi oriundum esse subscriptione edocemur, quae legitur in calce libri 'Ciceronis de proprietatibus terminorum' (in W f. 4r—24v): 'Finit erfordie anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono in collegio porte celi alme universitatis Erfordensis in profesto Mathie per me Iohannem Spaen de Cranendorch[1]. Amen'. (scripsit CRANENDORCH, sed vide adnotationem).

Quae cum ita sint, codex W ad emendandas naturales quaestiones iam non adhibendus est, praeter unum illum libri I locum, ubi nobis libri E scripturam solus servavit.

Quaestionum naturalium codicem Escurialensem O III 2 (bip. pag. 198 foll. saec. XIII/XIV) ex codice olim Beccensi, nunc deperdito (cf. G. Becker Catal. biblioth. antiqu. No. 86, 110) profluxisse probavit Gu. d. Hartel (cf. Bibl. patr. Lat. Hisp. Vindob. 1886 p. 98 i. adn). De eo codice pauca adferre possum, quae mihi perscripsit vir humanissimus R. P. Petrus Fernandez O. S. A. bibliothecae Escurialensis custos. Liber ille inscriptiones et subscriptiones exhibet has:

---

[1] 'Iohannes Spaen de Cranenborck' receptus est inter cives almae universitatis Erfordensis vere anni 1466. cf. Geschichtsquellen der Provinz Sachsen. VIII 1. p. 315.



Lucii Annei Senece de naturalibus questionibus liber. Incipit de grandine et nive.

Grandinem hoc modo fieri . . . . . .

. . . . familiaris rigor.

Explicit liber primus. Incipit secundus De ventis.

Ventus est . . . . .

. . . . vita consumitur.

Explicit secundus incipit liber tertius de terremotu.

Pompeios . . . .

. . . obviam exire.

Explicit liber III incipit liber IIII de cometis.

Nemo usque eo (! idem L) tardus . . .

. . . et levi manu querimus.

explicit IIII liber. Incipit quintus de fluminibus (?)

Quantum philosophiam interest . . . .

. . . . necessarium factum est.

explicit liber V incipit liber VI de tonitruo et fulgurationibus.

Omnis de . . . .

. . . . nunquam effugit.

Incipit liber VI (!) de aquis frigidis vel calidis.

Non praeterit . . .

. . . sine magistro vicia discuntur.

Incipit liber VII Quare Nilus crescat estate.

Delectat te . . . .          . . . dulcior gustus.

Lucii Annei Senece de naturalibus questionibus liber VII explicit.

Est codex stirpis L. Vetustioris ordinis vestigia non servavit. Neque quidquam videtur tribuendum esse inscriptioni libri III (Haasiani), quoniam librarius in libri IV b inscriptione et subscriptione omnia mutavit. Itaque pro recentiore codicis aetate rei criticae exercendae non multum inde videtur venire subsidii.

## III. De ordine librorum.

Iam adgrediamur ad disputationem de re non semel nec pari eventu a viris doctis tractata[1]. Quaeramus enim quomodo naturalium quaestionum libri[2] ab ipso auctore ordinati sint. Sed mihi non in animo est primo sententias adhuc latas percensere deinde quid ipse iudicem exponere. Immo quibus rebus prohibear, ne eis qui adhuc de hac re egerunt, adstipuler, in ipso quaestionis cursu paucis comprehendere malo.

In capite autem totius quaestionis hoc pono. Proficiscendum est a causis quas dicimus exterioribus, id est ab inscriptionibus et subscriptionibus librorum, maxime eis, quae cum codicum statu nobis ante oculos posito non concinunt. Nam causis ut ita dicam interioribus, quamquam in auxilium eas postea advocabimus, tamen ad totius quaestionis fundamentum struendum non nisi summa cum cautione utendum est, ut in hoc libro minus diligenter compilato[3] ita in auctore Seneca.

Subscriptio libri IVb, quam tradit codex L[4]: 'annei senece lib. III explicit de nubibus incipit IV de ventis' neque ex ordine in ipso codice L servato[5], neque ex libri E dispositione[6] (si quis ex ea libri L ordinem profluxisse contendat) explicari potest. Cui rei praeterea nec Larischii (idem qui in LV) nec Schultessii[7]

[1] F. Haase Animadvers. ad Sen. libr. d. rem. fort. et nat. quaest. Ind. lect. Vratisl. 1859. p. 7 sqq. B. Larisch De Senecae nat. quaest. codice Leidensi. Vratisl. 1865. p. 31 sqq. F. Schultess De L. Annaei Senecae quaest. nat. Bonnae 1872. p. 5 sqq. H. Diels l. l. p. 28 in adn.

[2] Praeter libros, qui nobis toti vel maxima ex parte servati sunt, olim alii non exstitisse videntur.

[3] cf. H. Diels l. l. p. 29. Totus liber est testis.

[4] De exteriore codicis statu Larischius in dissertatione (p. 4 sqq.) egit. Verba addita ad inscriptionem paginae tertiae de quibus intellegendis ille desperavit: ('Maistre pierree (!) Loustoner) cancus vencoen' ('oe' non perspicue scriptum est, supra 'n' exstat litera 's') lego: 'canonicus venciensis'. (Episcopus Venciensis occurrit in actis concilii Aptensis. cf. Martène Anecdota. IV p. 331 c. 341 a. Est oppidum Vintium ad Varum fluvium situm, hodie: Vence. Ceterum iam antea Andegaviae fuit codex.)

[5] IVb V VI VII I II III IVa.

[6] I II III IVb V VI VII IVa.

[7] v. infr. p. 18 adn. 4.



ordo satisfacit. Concludendum autem est ex verbis 'de nubibus', quae ad libri fragmentum nobis servatum nemo adscribere potuit, hanc subscriptionem iam eo tempore exstitisse, quo iactura primae libri IVb partis nondum facta erat[1]. Verisimillimum autem est totam librorum perturbationem eo ipso tempore ortam esse, quo uno casu cum illa libri IVb prima parte et libri IVa extrema deleta est. Codex L ex libro illo 'tertio de nubibus' librum quartum, quintum, ceteros usque ad decimum enumerat. Eandem libri IVb subscriptionem praebet codex Parisinus 8624 (cf. quae Diels ex schedis Rosbachii nuper publici iuris fecit l. l. p. 28 in adn.), sed accedunt alia, quae fortasse ad antiquiorem ordinem referenda sunt. Haec dico:

IVb. Grandinem . . . .

Subscr.: Lucii annei Senecae liber tercius explicit de nubibus.

V. Incipit IIIIus de ventis. Ventus est . . .

Subscr.: Lucii annei Senecae naturalium quaestionum ad lucilium iuniorem de ventis liber IIIIus explicit.

VI. Incipit Vus de terrae motu: Pompeios . . . .

Subscr.: Explicit septimus.

VII. Incipit octavus. Nemo . . . .

Subscr.: Explicit liber sextus.

Deinde libri I—IVa ut VII—X enumerantur.

Itaque libri IVa V VI qui uno tenore in omnibus codicibus leguntur, tertius, quartus, quintus notantur. Vidimus (p. 7) BPr exhibere in capite libri V: 'Incipit liber quartus', cum priores quattuor libros, perspicue parte lineae vacua relicta et litera initiali adpicta separatos, nota non signassent. Et monendum est libri IVb subscriptionem, si qua forte olim exstabat in illis codicibus (stirpis BPr), facillime ab eo, qui ad librum de grandine libri III caput 18 adnexuit, deleri potuisse. Denique librum VI Pr notat quintum, quam libri accurate exarati inscriptionem archetypo codicum BPr tribuere non dubito.

Accedit aliud. In codice Guelferbytano (Gud. 10) non plures quam sex libri enumerantur. Sed librarius cum libris I—III, qui literis maiusculis incohantur, suas notas ('Incipit liber

[1] Tantundem Hermannum Diels his verbis tribuere gaudeo.

primus' etc.) addidisset, primam libri IVa literam, quae in exemplari, quod exscripsit, eodem modo adpicta erat, maiore spatio vacuo relicto omisit[1]. Cur huius libri initium signare noluit? Invenit ille in calce libri IVb verba: 'Explicit liber tertius incipit quartus de ventis' .... Itaque quod hac subscriptione videbatur postulari, ex libri tertii initio ad finem libri IVb unum tantum librum numeravit.

Dixerit quispiam: Quid? Codicis optimi Berolinensis inscriptiones nullius tibi videntur esse momenti? Re vera nullius! Nam in illo codice sine dubio deleta sunt omnia prioris ordinis vestigia. Praeterea hominem non indoctum suamque sapientiam inscriptionibus inserentem his verbis deprehendimus: 'Lucii Annei Senece Cordubensis P a t r u i  L u c a n i  P o e t a e Primus Liber .... Incipit'.

Habemus igitur antiquissimi ordinis partem[2] non uno codice traditam: Liber tertius (IVb), quartus (V)[3], quintus (VI). Denique de libro V et VI (Haasii) hoc moneo, quamquam non certum tamen verisimile esse verba V 14, 4. 'Sed haec diligentius persequar cum quaeram de motibus terrae' (ut illa III 1, 2 'Nilum interim seponemus a turba ..... et illi suum diem dabimus' cf. IV 1, 1 'quod superiore libro distuli') ad proximum librum pertinere.

Restat ex eis, quae in codice Parisino 8624 respicienda esse putavimus, libri de cometis inscriptio 'Incipit octavus'. Quibus verbis quae antecedunt 'Explicit septimus' arte coniuncta fuisse elucet. Nam qui librum de terrae motu quintum vocavit, eidem vix 'explicit septimus' subscripsisset. Itaque quoniam adhuc Parisini notis tantum tribuendum esse intelleximus, illa quoque inscriptio ad antiquum illum ordinem, sub ruinis latentem, re-

---

1 Hanc rem inspecto codice Augustus Brinkmann amicus mecum communicavit.

2 His tribus libris alios inseri posse Hermanno Diels non concesserim.

3 Paucis refellam, quod viri docti dicunt, librum de ventis praefatione plane carere. Immo praefatus est Seneca, quamquam more per hos libros inusitato, eis verbis quae capite primo leguntur. Quod ipse in fine indicat: 'Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis d e  f o r m u l a disputatum est'.



ferenda esse videtur. Quae coniectura commendatur subscriptione archetypi librorum BPr 'Lucii Annei Senece Explicit'.

Iam extremam ipsius libri partem in ius vocemus. Pergit Seneca, postquam suam de cometis sententiam protulit, paucis verbis de religione erga sidera servanda praemissis, hoc modo: VII 30, 2 'Nec miremur tam tarde erui quae tam alte iacent'. Non omnia humanae cognitioni aeque dicit patere, sensim nova addisci. 'Multa venientis aevi populus ignota nobis sciet'. Praeterea homines multo magis vitiis exercendis quam studiis propagandis vires suas adhibere. Queritur deinde, quod nemo philosophiam respiciat, scholarum fata inducit ..... 'philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil ex his invenitur, quae parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa, quae inventa erant, obliterentur: at mehercules, si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuventus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra et levi manu quaerimus'. Quae verba optime in finem totius quaestionum voluminis quadrare quis negabit? Concinit talis epilogus et cum auctoris ratione scribendi et cum totius libri consilio. Quod clarius etiam adparebit, si ceterorum librorum extremas partes cum hoc epilogo comparaverimus. Agitur extremis capitibus libri I de luxuria, libri II de vano mortis timore, (libri III ratio non habenda est quippe qui a libro IVa [cf. supra p. 16] separari non possit) libri IVb de luxuria, libri V, de dei donis ab hominibus corruptis, libri VI de morte non timenda. De libri IVa exitu certum scire non possumus, tamen nulla re impedimur, quominus ea verba quae tradit Chrestus[1] apud Lydum de mens. IV 68 ποικίλαι μὲν οὖν αἱ περὶ αὐτοῦ (τοῦ Νείλου) δόξαι, τὸ δὲ ἀληθὲς κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τέως οὐδαμοῦ. κατὰ γὰρ τὸ λόγιον τὸ δ'ἀτρεκὲς ἐν βαθεῖ ἐστί[2] ipsius Senecae fuisse sumamus.

Itaque epilogum supra memoratum melius quam ceterorum

---

1 Sententia quam deinde ipse promit Chrestus Iubae est. Cf. Plin. N. H. V 9, (10), 51.

2 Sed fortasse haec verba sumpsit ille ex Senecae libro VII exeunte 'vix ad fundum veniretur, in quo veritas posita est'.

librorum fini omnium quaestionum adcommodatum esse adparet. Sed unus libri primi locus videtur obstare, ne librum de cometis ultimum fuisse statuamus. Nam I 15, 4 tradunt LBPrG 'cometas nostri putant, de quibus dictum est.' In uno codice W (lacunam in E exstare maxime dolendum est) prima manu scriptum est 'dicendum' (per compend.) postea correctum est ita, ut fortasse 'dictum' legi possit, quamquam litera d (syllabae — dum) non deleta est.[1] Tali modo liber W haud raro correctus est, ubi librarius in codice E, quem exscripsit, aliquid mutatum vel variam lectionem adnotatam invenit. Cuius rei exempla aliquot adferam: III 20, 5 'mira' (corr. 'um' m. 2) E! 'mirum' ('um' i. ras.) W. V 18, 13 'in sima' (i. marg. 'suma' m. 2) E! 'in sima' ('al suma' suprascr.) W. VI 5, 2 'introspicere' ('tro' suprascr. m. 1) E! 'introspicere' corr. ex 'inspicere' W. VI 17, 1 'abrumpit' (i. marg. add. 'abripit' m. 2) E! ex 'abrumpit' corr. 'abripit' W. VII 15, 5 'delent' (literae l suprascr. b) E 'debent' (b ex l corr.) W. Itaque si tota nostra disputatione eluxerit, librum VII non posse non in fine quaestionum naturalium positum fuisse, libri E primam manum re vera 'dicendum' exhibuisse non dubitabimus. Sed interim seponamus hanc dubitationem, donec de ceteris libris quaestione peracta novis subsidiis adiuti illam difficultatem profligemus.

II 1, 1 haec leguntur: 'Omnis de universo quaestio in caelestia, sublimia, terrena dividitur. Prima pars naturam siderum scrutatur . . . . Secunda pars tractat inter caelum terramque versantia . . . . . . . Tertia illa pars de aquis . . . . . quaerit et . . . . . . de omnibus, quae solo continentur.' Quicumque haec legerint talem partitionem neminem proferre fatebuntur, quin aliquo modo eam aut secuturus aut secutus sit.[2] Sed statuamus necesse est Senecam, quamquam generalem illius

[1] Sive nunc hoc sive illud legendum est, certe Larischium, qui 'dicendum' ex 'dictum' correctum esse dicit, (cf. Programm. Patschkau. 1874. p. 10 adn.) errasse possum adfirmare.

[2] Itaque Schultess tantum huic dispositioni tribuit, ut primum totius libri locum ei vindicarit. Quo magis mirandum est, postea eum in singulis libris ordinandis tres illas partes plane sprevisse. Nam cum hunc ordinem statuisset: II III IV a IV b V VI VII I libros ita disposuit, ut quem primum esse voluit ad partem secundam, secundus et tertius ad tertiam, quartus, quintus, sextus ad secundam, septimus ad primam, octavus ad secundam referendi essent.



divisionis tenorem sine dubio aut ascendente aut descendente ordine servabat, tamen et primae et tertiae parti attribuisse multas res, quas nec tractavit nec tractaturus erat. Attamen dices fortasse: 'Cur ille non in capite quaestionum promittere potuit, quae postea perficere prohibitus est?' Quam dubitationem ut refellamus iam quid secundae parti adscripserit auctor videamus. Leguntur in omnibus codicibus haec verba § 2 'Secunda pars tractat inter caelum terrasque (EL) versantia. Hic sunt (om. BPr) nubila, imbres, nives

et humanas motura tonitrua mentes

quaecumque aer facit patiturve.' Et paulo post pergit: 'Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitribus fulgoribusque dicturus es?' Quid? ubinam terrae motum enumeravit Seneca? Sane Haase quam sibi fingebat codicum lacunam ita supplevit, ut post 'nives' 'terrae motus, fulgores' adderet, qui quidem cur 'ventos' omiserit, quoniam sine dubio inter ea quae aër facit patiturve habenda sunt, ego non intellego. Omnino nihil excidit. Immo versu illo, quo usus est Seneca, edocemur, minime eum hoc loco singulas res artificiose disponere, sed in universum adumbrare materiam. Praeterea tunc vix nubila, imbres, nives, quae certe uno libro comprehensa erant, singula indicasset. Quae si recte disputavimus, elucet quaestionem de terrae motu ante hunc de tonitribus fulgoribusque librum positam fuisse. Quam ob rem, cum hic liber quinto in antiquissimo ordine postpositus sit, in illo exordio libri II auctorem, sive de terrenis sive de caelestibus initium ceperat, res omnino non tractatas promere adparet. Nam ex terrenis nihil praeter aquas et Nilum, ex caelestibus cometas tantummodo tractavit.

Sed hoc ipso prooemio docemur caelestia adhuc non absoluta esse. Nam cum verba quae in posteriore § 4 parte leguntur in universum dicta sint (cf. 'quia cum propria terrae excutimus suo loco' et maxime haec 'et cetera huiusmodi,

*quotiens in manus venerint* terram secuntur' . . . . .), priora illa: 'Dicam quod magis mirum videbitur: inter caelestia de terra dicendum erit' ('et de' Vulg. codd. om. 'et') ad propositas quaestiones pertinent, sicut ea quae de terrae motu dicuntur. Videmus ergo coniecturae illi de libri VII (Haasiani) positione, quam paucis adhuc causis fulcire potuimus, nova succurrere argumenta. Denique verba 'tertia illa pars' ad rem absolutam videntur respicere. Itaque ex terra ad caelum eos qui legebant Senecam perduxisse pro certo habeo.

Indicia autem certa praesto sunt, nisi omnia me fallunt, et eius rei, quomodo libri II et I (ordinis vulgati) positi fuerint. Exstant II 7, 2 haec verba: 'nam aquarum quoque similis facilitas est, nec de unitate illarum dubium est, quae sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Graeci ἀντιπερίστασιν adpellant, quae in aëre quoque sicut in aqua fit. circumsistit enim omne corpus a quo impellitur: nihil ergo opus erit admixto inani. (cf. cap. 7, 1) Sed haec alias'. Extrema verba in codicibus paragraphi signo post 'alias' posita prioribus arte adnexa sunt, cum tamen editores ea capiti proximo falso adtribuant, et nisi ad 'circumstantiae' vim in ipso aëre cognoscendam referri non possunt. Nam quae omnino de aëris natura habuit auctor, prioribus capitibus exposuit, ut in posterum ei praeter illam rem non absolutam iam nihil differendum esset. Certe quid hoc loco Seneca circumstantiam dicat dubium esse non potest, cum ipse rem paucis explicet.[1] Et exstat locus, ad quem verbis 'Sed haec alias' illa expositio transfertur, I 2, 1 hic: (de corona agitur) 'quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere et fieri primum angustissimum orbem, deinde laxiorem (codd. Larisch.) ac deinde

[1] Idem indicat Aristoteles Meteorol. IV 4, 7 (p. 48 Id.) Ἔστι δὲ σκληρὸν μὲν τὸ μὴ ὑπεῖκον εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ ἐπίπεδον, μαλακὸν δὲ τὸ ὑπεῖκον τῷ μὴ ἀντιπεριΐστασθαι. τὸ γὰρ ὕδωρ οὐ μαλακόν· οὐ γὰρ ὑπείκει τῇ θλίψει τὸ ἐπίπεδον εἰς βάθος, ἀλλ' ἀντιπεριΐσταται. cf. ibid. IV 9, 13 et quae ad huius loci vocem ἀντιμεθίσταται adnotat Ideler in ed. II p. 508.



alios maiores, donec evanescat impetus et in planitiem immotarum aquarum solvatur: tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cum spissior factus est, sentire plagam potest: lux solis aut lunae vel cuiuslibet sideris incurrens recedere illum in circulos cogit. nam humor et aër et omne, quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius, quod impellit. omne autem lumen rotundum est: ergo et aër in hunc modum lumine percussus exibit.' (cf. et § 7). In ceteris libris locus nullus reperitur ad quem libri secundi promissum ('sed haec alias') referri possit. Praeterea perspicue ad librum II respicitur in libri I cap. 1, 6 'denique, *ut breviter dicam*, eadem ratione fiunt ista (ignes aëre creati) qua fulmina, sed vi minore. quemadmodum nubes conlisae mediocriter fulgurationes efficiunt' e. q. s.

Itaque librum I post II locum habere probatum est.

Iam eo pervenimus, ut inter libros quos statuimus quintum de terrae motu et octavum de cometis sextum de fulgoribus tonitribusque et septimum de ignibus qui fiunt in aëre inserere possimus. Hoc loco circumspiciamus, num omnino fieri potuerit, ut libri Haasiani I II VII, postquam libros IVb—VI collocavimus, in alia sede ponerentur. Tunc enim primum locum unus ille liber, quo de caelestibus agitur, dico VII, accepisset. Sed quomodo sedem secundam, quae sola vacat, expleamus? Liber III IVa dirimi non possunt (cf. supr. p. 16.). Liber II primum antecedere debet Haasianum. Et e contrario qui ex caelestibus ad ea quae fiunt in aëre quaestionem traducat praeter I nullus liber aptus est. Itaque ut primum de libri IVb genuino loco recte nos diiudicasse concesseris, sequitur ut nec VII nec II nec I liber in priorem quaestionum partem referri possit.

Restat ut libros, quibus de terrenis agitur, III de aquis, IVa de Nili incremento in ea qua iam desiderantur sede collocemus. Et primum libro III locum, postquam Schultess (l. l. p. 11) praefationem nisi in priore quaestionum parte ferri non posse monuit, vindicavit Diels. Quae viri docti sententia valde per se arridet. Nam re vera prologo totius voluminis aptissima sunt talia (III 1): 'Non praeterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire

constitui . . . . (§ 4) . . festinemus et opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus. Crescit animus, quotiens coepti magnitudinem ostendit et cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit.' Accedunt alia, quibus haec coniectura maxime commendatur. Traditur enim III 23 'Haec est ergo aquarum divisio ut quibusdam videtur (sic! BPr 'quaedam ut videtur' EL) post illum (L [scil. Oceanum?] 'illas' Pr 'illam' EB) ex posterioribus caelestes (Memm. L; 'celestes ex posterioribus' Pr; 'scelestes ex posterioribus' B; 'ex superioribus coelestes' E) quas (B ! PrL[2] 'aquas' EL[1]) nubila excutiunt: ex terrenis' e. q. s. Res mihi est cum verbis 'ex posterioribus,' quae exstant in codicibus Memm. LBPr. Et monendum est eius recensionis, cuius nunc optimum testem librum E tenemus integrum, Memmianum meliorem imaginem olim praestitisse. Itaque verba illa, praesertim cum in codicem L, in quo aquae caelestes antecedunt librum III, interpolator ea inferre omnino non potuerit, ut putemus in ipso archetypo exstitisse cogimur. Ceterum quo tempore in codice E 'posterioribus' in 'superioribus' mutatum sit (quod necesse est, cum ex 'posterioribus' correctum sit, ad libri positionem non ad caeli altitudinem referamus) postea videbimus.

Itaque auctor, cum illa scriberet, libri IVb materiam nondum tractaverat. Et uno loco, si codicibus fides habenda est, Seneca ipse librum de aquis terrenis ut primum respicit. Tradunt enim E ! LB ! V 14, 1 'Repetam nunc quod in primo dixeram, edi e specu ventos recessuque interiore terrarum'. Exstant autem similia in ipso libro V non nisi cap. 4, 1, et ibi nec specus nec recessus commemorantur. Praeterea ante hunc locum (4, 1) et E et B signis haud dubiis vel tria vel duo (si quam praefationem esse dixi partem omittimus) capita segregarunt. Quare si illa verba respici putamus, verbum 'in' eiciendum est. Sed mihi Senecae libri III caput 16 in animo fuisse verisimile est, ubi haec leguntur (§ 4) 'Sunt et illic (sub terra) specus vasti, sunt ingentes recessus ac spatia hinc et inde montibus laxa; sunt abrupti in infinitum hiatus . . . . . Haec spiritu plena sunt', quamquam ibi non de ipso vento sed de spiritu verba fecit.



Denique librum IVa[1] ante VI editum esse, eis quae VI 8 narrantur de Nili fontibus a Neronis centurionibus investigatis probatur. Nam sine dubio Seneca alioquin hanc narrationem ei libro servasset, cum hoc loco per excursum tantummodo, scilicet Neronis gratia, rem tangeret. Etiam illis verbis (§ 3) 'Nescis autem inter opiniones, quibus enarratur Nili aestiva inundatio, et hanc esse, a terra illum erumpere et augeri non supernis aquis sed ex intimo redditis?' (cf. IV 2, 26; 27) videntur iam peracta respici. Denique decet auctorem, postquam primi libri praefatione de consilio suo et de philosophiae praestantia verba fecit, iam secundo ineunte eum inducere, cui quaestiones illas in primis scripsit. Itaque elucet et prologum libri IVa huic sedi optime adcommodatum esse.

Sed unam rem adhuc omnino non tetigimus, qua Schultess commotus est, ut libri I prologo locum in capite omnium librorum vindicaret. Dico inscriptionem illam, quam Bambergensis et, ut vidimus, Pragensis quoque tradidit (cf. supra p. 7). Tamen in archetypo illorum codicum etiam libri III, Haasiani praefationem dictam esse 'prologum' demonstravimus. Itaque facillime fieri potuit, ut is qui librum I primo loco posuit, aliquid inscriptioni adderet vel numerum libri omitteret. Nam cum Schultessio illum 'Prologum': 'Quantum inter philosophiam interest' e. q. s. toti quaestionum volumini praeponere non possumus, quod liber noster primus suam habet praefationem. Praeterea si hoc fieret, liber de ignibus prorsus capite esset privatus. Et fatendum est ei libro, quo ex sublimibus rebus ad caelestia quaestio traducitur, talem prologum satis aptum esse. Ceterum ne, quod vult Schultess, verba (I 1, 1) 'Nunc ad propositum veniam opus' foras eiciam, ea re prohibeor, quod et in codice L leguntur, quamquam ibi liber I quintum locum obtinet. Sed quisnam nos cogit, ut verbum 'opus' omnino ad totum volumen referamus? Nonne eodem sensu adhiberi potuit, quo dicitur 'pensum'?

---

1 Quando fere hunc librum Seneca scripserit sciremus, si de epistulae 56. tempore constaret; cf. 56, 3 . . 'quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi quod fragorem Nili cadentis ferre non potuit' cum N. Q. IV 2, 5 i. f. Certe epistula 70 ante terrae motum Pompeianum nec non ante librum N. Q. VI scripta est.

Itaque librorum ordinem statuimus hunc. Initium capit auctor a rebus terrenis. Agit libro I (III) de aquis terrenis, libro II (IV a) de singulari flumine Nilo. Transit deinde libro III (IV b) per aquas aëre humido creatas ad sublimia. (Verisimile est hunc quoque librum olim maiore prologo exornatum fuisse.) Secuntur libro IV (V) venti, libro V (VI) terrae motus. Utrosque facit merus aër. Tunc ex libro VI (II) igneae naturae miracula inducuntur. Fulmina quidem extra aëris regionem non progrediuntur, quae libro VII (I) enarrantur ad fines aetheris flagrantis pertinent, cometae ‘aeterna opera naturae’ per summum aethera labantes caelestibus adnumerantur libro VIII (VII).

Nunc videamus, quomodo cum eo ordine quem genuinum olim fuisse evincere conati sumus, codicum status nobis ante oculos positus congruat. Eodem casu quo aliquot foliorum iactura inter librum IV a[1] et IV b scissura facta est, librorum II I VII ordo ita turbatus est, ut II et I inter VI et VII exciderint. Deinde I II III IV a ad VII libri finem adnexi sunt. Eidem libri vetustioris ordinis vestigia, numeros subscriptionum, nobis non servarunt. Et ut quem nunc in codicibus L, Parisino, Vincentii libro habemus, olim archetypi omnium codicum, qui post illam cladem acceptam scriptus est, fuisse ordinem statuamus, non una re suadetur. Occurrit in primis librorum BPr lacuna illa maxima (III 25, 6—IV a fin.), quam Larisch plane incredibili librarii cuiusdam neglegentia factam esse putat. Fingit enim sibi (in diss. p. 32) hominem illum librum IV a (ut factum est in E) in finem voluminis redacturum fuisse, postea cum et librum IV a et partem foliorum libri III suo loco movisset, et illum et haec inserere oblitum esse. Quod vix cuiquam probaverit. Immo ut in codice Parisino 8624 interierunt omnia ex IV 2, 19 (‘vernis’) ad finem libri IV a, ita in simili exemplari ex III 25, 6 plura videntur deleta esse. Quae fulcitur coniectura una re, quam Larisch non satis clare indicavit: Librorum BPr quamquam nunc eundem quem E librorum ordinem praebent, lectio multo propius ab L quam ab E abest. Cui rei demonstrandae aptos locos elegi e libris VI et VII. Ex 144 libri VI variis lectionibus una offerunt EL contra B 66, BL contra E 64, BE contra

[1] Hoc loco numeris utor Haasianis.



L 14; locis 146 eius generis in libro VII concinunt EL contra B 62, BL contra E 57, BE contra L 27 variis lectionibus. Omnia adferre exempla supersedeo. Sed ut re vera diversam traditionem exstare eluceat eis locis, quibus BL congruentes contra E faciunt, pauca promam: VI 1, 4 ‘titubantia’ E ‘sollicita’ LB. 1, 11 ‘consistis’ E ‘consistitis’ LB. 2, 1 ‘inprudentibus’ E ‘imperitis’ L ‘inpericulis’ B. 2, 3 ‘omnia esse timenda’ E ‘omnia esse metuenda’ LB. 6, 1 ‘innare’ E ‘in mare’ L ‘in mari’ B. 7, 4 ‘occurrat’ E ‘incurrat’ LB. 10, 2 ‘ceciderunt’ E ‘deciderunt’ L ‘decidunt’ B. 14, 2 ‘mordacius’ E ‘moratius’ LB. 16, 2 ‘stellae quarum diffiniri’ E ‘st. q. inveniri’ L ‘st. q. iniri’ B! 19, 1 ‘damnamus improbare’ E ‘improbamus damnare’ LB. 20, 6 ‘abrasit’ E ‘arrosit’ LB. 21, 2 ‘huiusmodi’ E ‘eiusmodi’ LB. 29, 2 ‘non desipere’ E ‘consipere’ L ‘concipere’ B. VII 6, 2 ‘arida humidaque’ E ‘humida aridaque’ LB. 12, 2 ‘respondemus’ E ‘respondebimus’ LB. 12, 4 ‘sideris defectio’ E ‘defectio siderum’ LB. 28, 3 ‘motu’ E ‘motibus’ LB. 29, 2 ‘transiit’ E ‘transcurrit’ LB. 32, 1 ‘philosophiam’ E ‘philosophum’ LB. Et cum talem librorum LB congruentiam vix quisquam dixerit casu fieri potuisse, paucis illis locis, quibus EB contra L faciunt, semper librarius codicis L errasse videtur. Accedit argumentum ex lacunis petitum: cum per totas quaestiones ne uno quidem loco EB contra L aliquid omiserint, LB contra E 52 lacunas exhibent. Haec consilio addidi, quia Larisch[1] eis locis, quibus LB eadem praebent, interpolatorem in librum L grassatum esse suspicatus est, quod ut quadret ad omnes illas lectiones varias, quod mihi quidem non persuadebit, certe ad lacunas non pertinet. Itaque cum ex una parte, quod nemo negabit, E et L artissima lectionum adfinitate coniuncti sint, ex altera L et B inter se saepissime congruant, E et B inter se maxime distant. Quare Larischio minime credemus E et B propter parem librorum ordinem (nam librum IV a in E consilio a librario transpositum esse putat) ipsa stirpe a libro L differre. Iam vero si libri B proavus, ut ita dicam, item illum librorum Francogallicorum ordinem praebebat, quomodo in libro I ‘dicendum’ illud in ‘dictum’ (cf. supra p. 18) mutari potuerit elucet.

[1] Larisch in diss. p. 36 (35 b). cf. p. 43 (38).

De libro E haec monenda sunt. Interpolatio illa quam statuimus (v. supra p. 22) libri E 'superioribus' non nisi in libros, qui ordinem codicis Leidensis sequebantur, potuit inferri. Neque aliter de verbo 'libris' iudicaverim, quod II 23, 2 EL exhibent: 'superioribus libris collegimus'. Legendum est cum codice B 'superioribus collegimus' id est eis, quae capite 22 traduntur. Attamen tale quid in librum E irrepere non potuit nisi eo tempore quo non unus sed plures libri secundum anteirent. Videtur igitur factum esse, ut homo quidam in eo codicis statu offenderet, qui ex fragmento incipiens (hoc enim eum qui paulo diligentius legebat fugere non potuit) in fragmentum exiret. Quare libros dimidio divisos ita composuit, ut duo illa fragmenta in unum librum coirent. Quod in codice Gallico factum esse videtur. Certe codex Guelferbytanus (Gud. 10) ex Francogallia oriundus est[1]. Erat enim episcopi cuiusdam Tolosani et correctus est ad exemplar Clusinum. Postea cum pars codicum veterem ordinem non mutatum servaret (L Par. cod. Vinc.), ceteri alternis vicibus, quas persequi nobis non licet, novum receperunt (E BPr G). Denique quemadmodum factum sit, ut in codice E liber IVa in fine collocaretur, Larisch (diss. p. 32) videtur recte exposuisse.

De tempore, quo prima illa perturbatio gravissimaque facta sit, certum evincere non possumus. Si de codicum fatis quae supra diximus recte disputata sunt, communem omnium archetypum vix saeculo VIII recentiorem fuisse censendum est. Nam ut ex illius recensione quae nobis servatae sunt fierent, sane haud parvo temporis spatio opus erat. Ceterum Chrestum, supra memoratum, de Nili incremento librum legisse integrum manifestum est. Sed de viri aetate non constat[2].

---

[1] cf. F. A. Ebert Zur Handschriftenkunde. II p. 146.

[2] Postquam Useneri coniectura (in mus. Rhen. vol. XXIII p. 492) 'Chrestus' (sic! cod. Valent. Freher. Petav.), cuius Hieronymus ad annum 360 mentionem facit, in 'Charisium' (cod. Bong. 'Charistus') mutatus est (quamquam Chrestum Africanum et hic et illic haberemus, cf. Hieronymi locum et apud Lydum de mens. IV 68 Chresti ultima verba), quantum scimus, unus sophista ille Atheniensis, Herodis Attici discipulus (v. Philostratus Vitae sophist. ed. Kayser p. 91) restat.



## IV. Analecta critica.

Priusquam ad singulos aliquot locos accedam emendandos, hoc moneo: Senecae quaestiones naturales non tam simplici via ad nos pervenerunt, ut in uno alterove codice omnis salus posita sit. Immo saepissime E, saepissime EL (V), saepe LB, haud raro B (interdum BV), interdum L(V) genuinam lectionem tradiderunt. Itaque sine dubio Larisch ipse illa tabula, quam in fine dissertationis (p. 48) proposuit, summa cautione usurus erat. Numquam obliviscamur, hic nobis non cum librorum de beneficiis codice Nazariano rem esse, sed cum fonte per plures rivos inaequaliter diffuso. Quare saepissime aliunde petenda sunt, quae in recognoscendo genuino Senecae sermone nos adiuvent. Neque omnibus locis hoc modo ad certum finem perducimur. Nam quemadmodum auctor verba posuerit, ubi E et LB diversa tradunt, saepe diiudicari plane non potest. Tunc facere non possumus, quin libri optimi E auctoritatem sequamur. Praeterea e. g. num Seneca 'timeo' (E) aut 'metuo' (LB) interdum scripserit vel talia, ex ipso scriptoris usu statuere non possumus, quippe qui nunc hoc nunc illud praeferat. Iam ad rem propositam accedamus[1].

II 27, 3 'nubes dissolvitur' tradunt EL. Deinde omnes codices et Vincentius praebent 'mentem'. Quod num apud Senecam ferri possit, nescio. Sane exempla non inveni.

29 E tradit: 'quanto vocaliora verba sint (vel 'sunt'? Gerckius) vacua quam plena'. V: 'nam et verba vocaliora sunt vacua quam plena'. LB: 'quanto vocaliora (quanta validiora B) sunt v. q. p.' Videtur scribendum 'quanto vocaliora ad verbera sunt' e. q. s.

30, 1 . . . . 'populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt tunc plurima fuisse tonitrua et fulmina' . . , edidit Haase. Qui quomodo istud 'illo tempore — tunc' explicare potuerit ego non video. Vincentius post 'tempore' demum priorem

---

[1] Ex libro I et libri II capitibus 1—26, a Larischio emendatis, praeter unum locum (v. infr. p. 46) nihil adferam. Praeterea ad librum de Nili incremento nuper ab Hermanno Diels maxima ex parte editum pauca tantummodo adnotabo.

finit sententiam, sed verba 'illo tempore' eo quoque loco supervacua sunt. Fickert ea omisit. Fortasse excidit aliquid, quamquam nihil desideramus, nam prorsus non intellegitur, cur aliquis ad unam temporis definitionem alteram adscripserit. Deinde scribendum est 'fulmina et tonitrua' quod exhibent ELB.

30, 4 'ista quae dixi (sicca corpora) sive incendiis vaporantibus aëra repleverunt, sive ventis terras verrentibus' B (verentibus EL [sed L secund. r suprascr.]) . . . Fickert et eum secutus Haase receperunt 'urentibus', quod codice Palatino 3 Gruteri traditum esse fertur. Sed ego omnino non intellego, quomodo ventorum illa vis, qua sicca corpuscula in altum auferuntur, sicut vapore, non incendiis, (hoc addo, quia tali cogitatione viris doctis illa lectio videtur commendata esse) felicius comprehendi possit, quam verbo 'verrere'.

43, 2 'adepti sunt potentiam' (E!) recipiendum videtur. 'a. s. sapientiam' L. 'potentiam a. s.' B.

46 (de fulminibus et de Iove agitur). 'Singulis non ad omne (et 'omen' legi potest) et vim et causam et manum omnibus dedit' E. 'Singulis non ad omne sed manum omnibus et vim et causam dedit' L. 'Singulis non adest sed signum et vim et curam omnibus dedit' B. Vide lectionem genuinam glossematum mole fere obrutam: 'Singulis non adest, sed omen et manum omnibus dedit'. In margine scilicet adnotaverat aliquis ad 'omen et manum' interpretationem 'vim et curam' (nam 'cura' ad 'manum' magis accommodatum est. 'causa' videtur corruptum ex 'cura'), quae deinde in textum irrepsit. Praeterea in B videtur 'omen' ab interpolatore illo audacissimo, quem passim deprehendimus, in 'signum' mutatum esse, 'manum' interiit.

52, 1 'itaque fecit, qua effugiat. at (B; ac E!L) teneris et rarioribus parcit' scribendum videtur.

52, 2 'durissimum et solidissimum' corrigo cum E! L.

55, 2 'demissus in aquam' quod scripsit Fickert (B: 'in aquam demissus') male mutavit Haase in 'dimissus' (EL). Quod ut librario imputemus exempla satis multa suadent.

55, 3 'Existimemus posse etiam (om. LB) aliquando ('aliquando posse' B) et hoc (E! L; et id B!) fieri'. Itaque propono: 'Existimemus posse aliquando et hoc fieri'.

55, 4 'Clidemus ait fulgurationem speciem inanem esse, non ignem: sic enim per noctem splendorem motu remorum videri'. Fickert; Haase. Sed 'videri' in codicibus optimis omnino non legitur 'splendorem motum revocare' E! 'motum (corr. ex 'metum') splendorem remorare' L 'splendorem' (cet. om.) B. Sub codicum EL lectione videtur latere genuina scriptura: 'splendorem motum remorum revocare'. Agitur enim de illo maris fulgore, qui non adparet, nisi aqua aliquo modo turbata est. Itaque unusquisque remorum ictus revocat splendorem.



59, 2 'Sequor quo vocas' recipio ex E! LV.

59, 9 'perdet bilis', quod Haase feliciter coniecit, legitur apud Vincentium.

59, 10 'honestius putas deiectione perire quam fulmine?' quod exhibet Vincentius ('deiectione animi' B) ('dilectione' EL) mordicus tenendum est, quoniam talis oppositio Senecae ingenio maxime placebat. Gruterus coniecerat 'deiectione alvi'. Sed solo verbo 'deiectio' auctor utitur Ep. 120, 16.

III Praef., 2 'Premittat ergo senectus' (E ! L) 'Praemittat ergo senectus' (B) 'Premat a tergo senectus' propono. (Erasmus; Koeler: 'Premit a tergo'.

§ 10 'Quid praecipuum in rebus humanis est? non classibus maria conplesse nec in rubri maris litore signa fixisse nec deficiente ad iniurias (iurias E!) terra errasse in oceano ignota quaerentem, sed animo omnia vidisse et, qua maior nulla victoria est, vitia domuisse'. Hoc loco quid sibi velit 'animo omnia vidisse' non intellego, nam non de cognoscendo mundo sed de vincendo agitur. Quare corrigendum est 'animo omnia vicisse'. Praeterea 'ad iniurias' lenius videtur dictum esse. Equidem ex 'iurias', quod praebet E!, quo magis contemptum suum patefaciat Seneca, verbum 'iurgia' elicuerim.

§ 11 'quid enim dignum habet' E ! LB!

§ 14 'puras ad caelum manus tollere' quod exhibent LB (extollere E) legitur et alias apud Senecam et omnino videtur in usu fuisse.

1, 1 'Quaeramus ergo de aquis et investigemus, qua ratione fiant' B edd. 'Quaeramus ergo de quibus rebus aquae fiant et investigemus q. r. f.' E; idem V (omisso 'fiant', 'investigemus'). L: 'Quaeramus ergo de terris quibus aquis et investigemus q. r. f.' Corrupta codicis L scriptura videtur genuinae lectionis ve-

stigia servasse: 'Quaeramus ergo de terrenis aquis' e. q. s. Verba 'de quibus rebus aquae fiant' ex glossa videntur orta esse.

Ibidem: 'sive, ut apud te, iuvenis carissime, invenio: elisus Siculis de fontibus exsilit amnis,' ediderunt Fickert et Haase secundum librum E. Sed primo ex LB recipiendum est 'Iunior carissime' (cf. IV praef. 9) deinde 'Eleus' (pro 'elisus,'), quod olim ex Pinciani coniectura Koeler receperat, nuper Schultess (v. sent. controv. I) postulavit, ex codice B! tandem aliquando restituendum est. Nam agitur de Alpheo fluvio, qui occulto cursu in Siciliam penetrare dicebatur (cf. cap. 26, 5). Praeterea hoc uno versu novum illud aquarum genus auctor voluit indicare. Sed si legimus 'elisus Siculis e. q. s.' omnino nihil novi accedit ad eas aquas quae versu priore Ovidiano inducuntur.

1, 3 'quaedam inveterata et a medicis desperata vitia' cum BV scribere malim. 'Veterata' enim, quod exhibent EL non legitur apud Senecam, 'inveterata' exstat in Cons. ad Marciam I 8 'vehementius contra inveterata pugnandum est.' Et monendum est litera m, in quam exit proxima vox 'quaedam', facillime syllabam 'in' obrui potuisse.

2, 2 (Aquae) 'Habent praeterea multa discrimina primum tactus . . . . . deinde coloris: purae sunt, turbidae, caeruleae, lividae.' Pro lividae ($E^2$) praebent $E^1$V: 'lucide' L: 'turgidae.' (B om. omnia ex 'turbidae — mortiferae sunt.') Pura et turbida inter se opposita sunt, nec non omnia exempla hoc loco allata contraria continent. Quamobrem iam expectamus colorem, qui caeruleo aliquo modo contrarius sit. Quod de 'livido' dici non potest; praeterea illa lectio coniectura in librum E videtur illata esse. Itaque lenissima mutatione scribo 'luridae' (quod exstat apud Senecam in Ep. 95, 16. Medea 789). $E^1$V praeter unam literam totum verbum, codicis L gravius corrupta scriptura literam r servavit.

10, 1 'quare ergo non ex terra fiat aqua'? 'ex' praebent EL; B totam sententiam mutavit.

10, 3 'omnium elementorum in alternum recursus sunt'. edidit Haase. 'in alterum' E! 'alterni' LB Fickert, sine dubio recte. cf. Consol. ad Helviam 20, 2 . . . . 'deinde condicionem circumfusi maris cursusque eius alternos et recursus'. Consol.



ad Polyb. 9, 6 'mare alternis aestibus reciprocum'. N. Q. III, Praef. 7 'alternae vices', cf. Herc. fur. 377: 'alterna vice'; saepius. N. Q. VI 13, 6 'alterna vis'. 'in' libri E videtur factum esse ex litera m verbi 'elementorum'.

. . . . 'ne portionum aequitate turbata mundus praeponderet'. 'portionum' videtur retinendum cum codicibus LB; contra E! 'proportionum'. cf. N. Q. IV 11, 2. De beneficiis VII 1, 5.

11, 2 'in Coryco monte', exstat 'corico' in E!

12, 1 scribo: 'flumen nempe facit (E!B!L) copia' e. q. s.

13, 1 'Adiciam, ut Thales ait'. (E!L.)

'Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum et in se cuncta convertat. hunc evanidum considere et nihil relinqui' e. q. s. legitur in editionibus. Sed tradunt 'evanidum languentem' E! 'eundem languentem' B 'evanidum languentemque' L. Propono 'evanidum languente vi'.

14, 3 Habemus locum, si quid video, graviore corruptela foedatum, quem sic edunt: 'Quomodo maris sic et aquae huius mitioris abdita est virium ratio: tantum ex illa, quantum semper fluere opus sit, emittitur. vasta maris in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet'. LB verba 'abdita — emittitur' praebent post 'cursus exhauriet'; praeterea hoc modo variant codices: 'etiam huius aquae' L 'huius aquae' B 'virium eius' B 'quantum superfluum sit' B! 'quantum semper fluere sit' L 'maris' om. B 'fluminis nullius' B 'exhauriat' B. Quid est: 'vasta maris via, quam nullius fluminis cursus exhauriet'? Plane cogimur, ut scribamus quod ipse post Klammerum (Sent. contr. 3) conieci: 'vasta vis'. Sed quoniam positione sententiarum inter se distant LB et E, suspicio maioris perturbationis movetur. Et adparet verba 'abdita est virium ratio', quae ego hoc loco prorsus non intellego, male interpretari quae scribo: 'vasta ('maris' omitto secundum B) in occulto vis est'. Quae glossa deinde in textum irrepsit. Denique quid sibi velit 'quantum semper fluere opus sit' non magis perspicuum est. Quae corruptela quomodo facta sit sciet, qui codicum B et L scripturam inter se comparaverit. Primo 'super' in 'semper' mutatum est, deinde crevit vitium. Itaque totum locum sic restituo: 'Quomodo maris, sic et aquae huius mitioris vasta in occulto vis est, quam nullius fluminis cursus exhauriet: tantum ex

illa, quantum superfluum sit, emittitur'. Qui quidem ordo ipse se videtur defendere.

16, 3 'autumni verisque ut solet facta mutatio est' vulgo editur. 'ut solet' B 'unde solent' E 'unde solet' L; 'unde' sine dubio recipiendum est, quod exhibet E 'solent' Fickerto videbatur explicari posse. Re vera intellegitur, si explemus sententiam cogitando 'mutari', quamquam simile exemplum per Senecae scripta frustra quaesivi.

16, 5 'animalia quoque illis innascuntur, sed tarda et informia, ut in aëre caeco pinguique concepta et aquis torpentibus (LB; torrentibus E) situ' (EL). B: 'torpentibus fota', quod maxime arridet, quia optime quadrat ad 'concepta'. 'situ' ad 'aquis torpentibus' adscripsit aliquis.

18, 1 'Nihil est, inquis' codd. Deinde 'sese affligenti' (afficienti E! L) recte videtur coniecisse Haase, nisi forte 'afflictanti' propius ad literas traditas accedit.

18, 2 'quo exanimem' ELB, quod tenendum est. Haase ex Memmiani quam ferunt lectione 'exanimum' recepit. Sed si per Senecam optimorum codicum fidem sequimur, semper scripsit — 'animem': 'exanimem' De ben. V 20, 4. De brev. vit. 20, 3. Herc. Oet. 349 'seminanimem' De ben. IV 37, 1; ibidem: 'inesse illis' recipiendum est ex E! L. 'in illis esse' B.

18, 3 'Iam pro (om. L) putrido his (h E³ add.) est occisus piscis' E! (piscis occisus' L) scribendum est. B omnia fere mutavit.

18, 4 'Da mihi in manus vitreum' LB recte exhibent. 'vitrum' (trum i. ras.) E! (non 'vas v.'!). cf. De ira I 12, 4.

19, 2 'et tenebris saginata' ELB!

24, 2 'Facere solemus dracones et miliaria et complures formas, in quibus aëreas fistulas struimus' Haase. E: 'in quibus aere tenui fistulas'. B: 'in quibus tenui creta fistulas'. Itaque in codice E una cum 'quibus' videtur 'tenui' excidisse, deinde ex 'aëre' factum esse 'aereas'. Corrigendum videtur: 'in quibus tenui aëre fistulas struimus'. (Fickert receperat ex G 'aere tenui'.)

24, 3 'Idem Empedocles sub terra existimat fieri, quem non falli credebant. In quibus (codd.) balnearia sine igne (s. i. om. E) calefiunt'. Sub verbis 'credebant. In' ('credent ii' male



coniecit Pincianus) mihi quidem latere videtur 'crede' et nomen proprium per dativum casum expressum. Quod locus Plinii N. H. XXXI 2, (2), 5 videtur praestare: 'vapore ipso aliquae (scil. aquae) prosunt tantaque est vis, ut balneas calefaciant ac frigidam etiam in solis fervere cogant. quae in Baiano Posidianae vocantur' .... Itaque propono: 'crede Baianis, quibus' e. q. s.

Secuntur haec: 'spiritus in illa fervens loco aestuanti infunditur. hic per rivos lapsus (B Vulg. 'hic per lapsus' E; 'hic pertusos lapsus' L) non aliter quam igne subdito parietes et vasa balnei calefacit'. Ex 'pertusos' quod exhibet L ('pertuso' Brit.) eliciendum est, quod corruptum in E videtur omissum esse: 'per tubos'. Idem olim Muretus edidit. 'Per rivos' enim huic rei non aptum est. cf. Ep. 90, 25 'ut suspensuras balneorum et inpressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor' .....

25, 1 'Circa Nonacrin', quod Fortunatus coniecerat, commendatur et libri L scriptura 'Nonacrinum' (cf. B! 'nonagrinum' corr. ex 'novagrinum') et Plinii loco II 103, (106), 231, ubi exstat 'Nonacrim'. Nam forma 'Nonacria' (E) alias non legitur.

25, 3 'alia enim sunt (scil. flumina), quae pota inficiunt greges ovium, et intra certum tempus, quae fuerunt nigrae, albam ferunt lanam, quae albae venerant, nigrae abeunt.' Haase. 'fuere nigra' LE! (a s. l. add. E²?) 'fuerunt nigra' B! Placent quae tradit L 'fuere nigra' (scil. lana).

25, 11 'aquam ex rore collectam' scripserim cum L (cf. Fickerti ed.) 'errore' E.

26, 3 'repugnavit' ELV. § 4 'longe remoto loco' EL.

26, 6 'Hoc et a te creditum' ex E iure restituit Schultess (sent. contr. 1): idem legitur in L. Sed deinde retinuerim 'est ut in prima' ('prima parte' L) (Schultess: 'exstat in primo') scil. 'dixi'. Respicit enim Seneca versum Lucilii III 1, 1 allatum.

26, 8 'Mare vero cadavera stramentaque et naufragorum reliqua similia ex intimo trahit' .... 'naufragiorum' corrigendum esse vidit Haupt (cf. Opusc. III 2, 449). Sed locus nondum sanatus esse videtur. Nam quomodo 'stramenta' navium

ruinis in fundo maris positis evolvantur non intellego. Omnia recte se habent, si 'ramentaque' legimus.

27, 1 'hiems pertinax inmensam vim aquarum ruptis nubibus eiciat' . . . E. 'deiciat' quod exstat in libro L praeferendum est propter Senecae usum. cf. N. Q. II 24, 1 (aqua) 'illo intenditur, unde imbre deiecta est'. De prov. II 1 'tantum superne deiectorum imbrium' . . .

27, 3 'ergo cum adfuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas movent' E. Sed ut ex codicis L varia lectione 'multas fata simul movent causas' recipiamus 'multas', commendatur eis quae secuntur in §§ 4; 7 sqq. Agitur enim de uno diluvii fato quod multis causis perficitur.

27, 7 'auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur: novissime in miseriam (coni. Haase) magnam gentium clarus onustusque diffunditur'. Pro 'aliquo' posuit Haase 'aliquot'; quod in illo omnium elementorum tumultu maxime languet. Lenissima mutatione scribo 'obliquo'. Neque offendendum est in ea re, quod non 'aliis' vel tale quid ad 'torrentibus' accedat, cum 'torrens' totius sententiae subiectum sit (cf. § 7 in.). Sed haec verba 'torrens . . . . torrentes in se rapit' tanto maiorem inundationem depingunt. Praeterea non adquiescendum est in coniectura 'miseriam'. L exhibet: 'materia (compend. scr.) magna'. Codex E! praebet: 'maceriam magnam', et c illud non per errorem ex t factum est: si 'materiam' scribere voluisset librarius, ut alias semper, compendio usus esset. Itaque non dubito, quin verbum rarissimum 'maceries' (cf. Afran. v. 150 Ribb.) hoc loco a Seneca adhibitum sit, quod ut erat adsimile verbis 'maceratio, macerare' aptissimum esse videbatur, quo aquarum undique irrumpentium clades exprimeretur.

Denique quod adhuc ediderunt 'clarus' quo modo arte coniunctum cum 'onustusque' ferri possit, ego non video. Sed 'elatus' quod exstat in E! recipiendum est.

27, 9 '. . . et magnarum promuntoria regionum, quae fundamentis laborantibus (codd.) a continenti recesserunt'. Haase: 'labantibus'. Mihi quidem forma magis placet 'labe ruentibus'. 'Labes' legitur apud Senecam De brev. vit. 7, 1; alias. Simili sensu adhibetur III 29, 6 'tabes'.



27, 11 'qua prospici potest' praeter marginem libri G exhibet L. 27, 13 'ni tantum impetum' libri.

28, 2 'Quibusdam placet moveri mare et illinc causam tantae cladis accersere' L ('accessere' E). Fickert eadem ex G recepit; quo modo explicaverit nescio. Haase 'movere' scripsit, sed 'placet movere' audacius videtur dictum esse. Vitium latet sub verbo 'accessere' (E), quod muto in 'accrescere'. cf. Herc. fur. 514. 'Ego, dum cremandis trabibus accrescit rogus' . . . De ben. I 10, 4; Phaedr. 1234. (Omnino haud raro utitur noster vocabulo 'crescere' cum praepositione composito: 'increscere' N. Q. III 27, 1; Med. 951. 'subcrescere' N. Q. III 27, 4; Ep. 122, 4. 'excrescere' De clem. I 25, 4). Ceterum mendum tale in verbis illis simillimis non inusitatum est, e. g. V 18, 8 pro 'fata cessantia' V exhibet 'fata crescentia'.

Paulo inferius verba 'et imbres', quae receperunt editores ex margine libri G (om. EL), adscripta sine dubio ad 'nubes', delenda sunt.

28, 3 Ex L 'a conspectu veteris litoris' ('veteris littoribus' E!) restituendum est.

28, 6 'qui ad occupandas terras emittitur' E! L.

29, 7 'ut quaeque proxima terris fluentibus fuerint, ipsa eluentur stillabuntque, deinde' e. q. s. corrigendum est cum codice L ('ipsa eluantur stillabuntque' E!).

30, 3 . . . . 'et quotiens nos avaritia aut defodit aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruenti finis aliquando est' E; 'finis aliquido est' ('quido' est i. ras.) L; 'finis aliquando aqua est' Haase. Sed scriptura libri L verum indicat: 'finis aliquando in liquido est'.

30, 8 'Omne ex integro animal generabitur dabiturque terris homo inscius scelerum et melioribus auspiciis natus'. Libri 'gloriabitur' i. e. 'glabitur' (per l ducta lineola); edunt 'generabitur' ex coniectura Fortunati. Sed litera l unde irrepserit tunc non intellegitur. Equidem puto Senecam hoc loco illam Stoicorum de nova generatione doctrinam respicere, cuius mentionem facit Censorinus D. d. n. 4, 10 'Zenon Citieus, stoicae sectae conditor, principium humano generi ex novo mundo constitutum putavit, primosque homines ex solo adminiculo divini ignis, id est dei providentia, genitos'. (si legimus cum Bernay-

sio[1] 'solo adminiculo', quod vertit 'durch die blosse Einwirkung', offendimus in voce 'adminiculo', quippe quae aliam rem videatur expostulare, quam adiuvet). Lactantius inst. VII, 4, 3: (Stoici) 'putantque homines in omnibus terris et agris tamquam fungos esse generatos'; quod sine dubio et ad cetera animalia pertinet (cf. Bernays. p. 57 i. f. p. 58 in.). Itaque conicio: 'glaeba generabitur'.

IV Praef., 10 'Frugalitatem laudare coepisti, qua sic a novis moribus resiluit, ut illos nec habere nec damnare videatur' edidit Haase. 'moribus' quod ille posuit, commendatur scriptura libri L 'nostris maioribus' ('nostris' i. ras. 'maioribus' s. l. add.). Sed 'nostris' retinuerim.

§ 15 'Non mihi in amicitia Getulici vel Gaius fidem eripuit, non in aliorum persona infeliciter amatorum Messala (Messela E) et Narcissus, diu publici hostes antequam sui, propositum meum avertere potuerunt' legitur in codicibus. Sed Messala flagitiorum Narcissi socius plane ignotus est. Certe de consule anni 58 talia non traduntur. Itaque re vera commendatur, quod praebet editio Erasmi II: 'Messalina'. Messalina et Narcissus quam multa una peccaverunt! Denique ad haec verba: 'diu publici hostes antequam sui' optime quadrant, quae de Messalinae interitu scimus (cf. Tacit. ann. XI 29 sqq.; Dio LX 31). 'infeliciter amatorum' satis obscure dictum est. Fortasse hic latet vitium: $P^3$ exhibet 'infeliciter armatorum'; sed de qua omnino re agat Seneca incertum est.

§ 21 (Agitur de laude Siciliae provinciae) . . . 'quae maximarum urbium exercitus et sustinuit et fregit . . . . cum quatuor Romanorum principum id est totius imperii vires contractas in unum locum vidit aliudque (EL) Pompei fortunam erexit' e. q. s. (de 'quatuor' principum viribus cf. quae adfert Koeler in ed. p. 483) 'altamque Pompei' ex editione Veneta repetiverunt editores, quod minime arridet. Sed hoc loco illustrari puto, quod supra verbis 'et sustinuit' tetigit auctor. Itaque lego:

---

[1] J. Bernays Ueber die unter Philons Werken stehende Schrift über die Unzerstörbarkeit des Weltalls. Abhdlgen d. Berl. Akad. 1882. p. 57 in adn. 1. De aliis philosophis, quibus similia placebant, v. Zeller Philosophie der Griechen III $1^3$; p. 415. et ibid. adn. 4.



'totius imperii vires contractas in unum locum vidit aluitque'... (De verbi formis per 'que' coniunctis cf. H. Klammer Animadversiones Annaeanae. Bonnae 1878 p. 5 sqq.).

2, 7 '(Nili venas vocant incolae), ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire possit Aegyptum. in haec ora stipem sacerdotes et aurea dona praefecti, cum solemne venit sacrum, iaciunt'. E exhibet non 'Aegyptum' sed 'oriri'. Quod mendum quomodo factum sit difficile est dictu. Nam quod supra legitur 'operire' per errorem hoc modo repetitum esse non est veri simile. De maiore totius loci perturbatione collatis Lucani versibus X 323 sqq. cogitare iure vetuit Diels (p. 24 comm. supr. dict.). Denique 'oriri' e margine huc illatum non esse elucet, cum in proximis sententiis nullum verbum exstet ad quod adscribi potuerit. Ad ea quae antecedunt vocabulum adhuc obscurum pertinere non potest; absoluta sunt. Eis quae secuntur de donis in ora illa iaciendis agitur. Sacra illa cuinam fiunt? Inscriptione hieroglyphica, quae exstat ad ipsum Nilum in loco Gebel Silsileh (edita a Ludovico Stern Zeitschr. f. ägypt. Spr. 1873 p. 128 sqq.) Ramses II rex sacra instituit perpetua deis Amon-Ra et Nilo (Stern p. 133). Sed Osirin quoque aliquo modo cum Nili incremento coniunctum fuisse ex 'libellis mortuorum' elucet[1]. Praebent enim interdum: 'Es breitet aus Osiris seine Arme, um zu erleuchten den Nil in seiner Verborgenheit' (alias idem de Iside dicitur), quod quo modo non de solvendis fluminis secretis dictum esse putemus, quamvis Diels (p. 18 adn. 1) dubitationem moverit, ego non video. Certe apud Graecos circumferebatur fabularum Aegyptiacarum interpretatio, qua Osiridis et Nili fata artissime coniungebantur: eadem esse ferebantur. Testis est Plutarchus De Iside et Osiri c. 32 (p. 54, 6 Parthey) . . . . τῶν φιλοσοφώτερόν τι λέγειν δοκούντων τοὺς ἁπλουστάτους σκεψώμεθα πρῶτον. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ λέγοντες, ὥσπερ Ἕλληνες Κρόνον ἀλληγοροῦσι τὸν χρόνον . . . . . οὕτω παρ' Αἰγυπτίοις Νεῖλον εἶναι τὸν Ὄσιριν, Ἴσιδι συνόντα τῇ γῇ, Τυφῶνα δὲ τὴν θάλασσαν, εἰς ἣν ὁ Νεῖλος ἐμπίπτων ἀφανίζεται καὶ διασπᾶται . . . . . cf. c. 33 (p. 57, 2 P.) . . . οἱ δὲ σοφώτεροι τῶν ἱερέων οὐ μόνον τὸν Νεῖλον Ὄσιριν

---

[1] Hac in re benigne me adiuvit v. d. A. Wiedemann.

καλοῦσιν, οὐδὲ Τυφῶνα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ Ὄσιριν μὲν ἁπλῶς ἅπασαν τὴν ὑγροποιὸν ἀρχὴν καὶ δύναμιν ..... cf. c. 36 (62, 1 P.) Οὐ μόνον δὲ τὸν Νεῖλον ἀλλὰ πᾶν ὑγρὸν ἁπλῶς Ὀσίριδος ἀπορροὴν καλοῦσι, καὶ τῶν ἱερῶν ἀεὶ προπομπεύει τὸ ὑδρεῖον ἐπὶ τιμῇ τοῦ θεοῦ .... Senecam in libro ‘de situ et de sacris Aegyptiorum’ Osiridis fabulam commemorasse fragmento edocemur apud Servium in Aeneid. VI 154 (II 33 Th. et H.) servato. Eundem fabulae formam a Plutarcho traditam novisse non audacius videtur sumptum esse. Itaque locum propositum sic restituo: ‘Osiri in haec ora stipem’ e. q. s. Fortasse hoc modo edocemur quis sit ‘deus undarum celator, Nile, tuarum’ (Lucan. X 286. cf. Diels p. 18 adn. 1).

2, 2 ‘inconcessus’ E ‘inconcestus Par. $L^1$ ($L^2$ supr. ‘incon’ scr. ‘se’). ‘inconcessus’ offendit (Diels p. 12 adn. 2). Diels egregie coniecit ‘in concessa’, sed fortasse tunc non satis adparet, quo modo a in us mutari potuerit. Si respicimus, quae adfert Seneca IV 2, 8 ‘circa Memphim — amplexus Aegyptum’ (cf. Aristides Αἰγύπτιος II 350, 18—20 J. οὐκοῦν αἱ μὲν ἐγγὺς κτλ. p. 351, 1—3, p. 363, 7 καὶ πρῶτον μὲν — (9) μετρητὸς ἤδη), iam non audacius videtur ex ‘concestus’ restituere illud verbum, quo Seneca N. Q. V 15, 1 et III 15, 8 concava aquis concipiendis idonea indicat scil. ‘conceptus’. Fortasse vertit vocabulum Graecum; cf. τὰ κοῖλα Aristid.

3, 6 ‘nec non inter nivem et grandinem interesse’ praebet praeter codices Opsopoei L (i. ras.). E!: ‘glaciem’ (non adn. Fickert).

5, 1 Illa codicum LB, quam statuimus, adfinitas, ea re illustratur, quod L omisit ‘ad obrussam’ (‘ad obrusam’ E!), quae verba BPr interpolatione ‘ad lancem’ suppleverunt.

7, 2 ‘At decuriones iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendae tempestatis’. E: ‘decuriones’; B: ‘cleonis’; L: ‘cleone’. Itaque scribendum est ‘At Cleonis decuriones’ non solum, quia ea, quae in cap. 6 de oppido illo narrantur, primis capitis 7 sententiis interrumpuntur, sed quia verba quae infra secuntur ‘et apud nos’ talem oppositionem desiderant. Neque miror in verbis simillimis (‘decuriones’ per comp. scripsit E) alterutrum excidisse.

8 ‘altera, quod radii solis a terra resiliunt et in se cur-



runt’ E, editiones. Sed corrigendum est secundum B! LV ‘recurrunt’ (in E ‘re’ a ‘se’ obrutum est); cf. N. Q. I 3, 7 ‘visus noster in nos redit’.

11, 5 ‘vertices aeterna nive possessi’ E; ‘obsessi’ LB. Sed ‘possessi’, quamquam poetici sermonis est, videtur praeferendum; cf. Herc. fur. 282 ‘et quidquid atra nocte possessum latet’.

V 1, 1 ‘Sic tranquillum mare dicitur cum leviter movetur’.. B, editores; ‘non cum leviter’ E; ‘cum non leviter’ L; ‘cum non nisi leviter’ V, quod recipiendum est.

4, 2 ‘Bene nobiscum agitur, cum quod semper concoquitur sic emittit’ E; ‘quod cum’ L; ‘cum’ om. B; ‘concoquit’ LB (omis. LB ‘sic emittit’). Lectio Berolinensis placet, tantummodo ‘cum’ in ‘dum’ mutetur.

9, 1 ‘quia ver aquosius est et ex pluribus aquis locisque’ e. q. s. Haase. E: ‘quia aer aquosum est ex’; L: ‘quia ver aquosum (idem V) est ex’; B: ‘quod aer vere aquosus est ex’. Itaque videtur restituendum esse ‘quia aër vere aquosus est: ex pluribus’ e. q. s. Deinde ‘At quare aestate aeque (E! LB!) profunditur?’

10, 1 Adhuc edebant ‘et contra ortum plenis ventis navigatur’ (E); sed nemo dixit ‘pleni venti’. Genuinam lectionem exhibent LB! ‘plenis velis’. cf. N. Q. VI 26, 1; VII 25, 7.

12, 2 ‘quia non fusus neque per apertum’ exstat in E! LB! V.

12, 3 ‘si alios quoque flatus ex eadem causa fluentes’ E; sed ‘ruentes’ (LBV) praetulerim, quia ‘confluxere’ statim sequitur. Praeterea cf. N. Q. II 22, 2 et Plin. N. H. II 48, (49), 131 (repentini flatus) ‘vagi quippe et ruentes torrentium modo’. Hoc ipso Senecae loco flatus cum torrentibus comparantur.

12, 5 ‘quem modo sol facit (E! LBV) modo ipsa arietatio magnorum inter se corporum adtritus’ E; ‘et adtritus’ B; ‘magnorumque’ L. Verbum ‘magnorum’ hoc loco plane ineptum omnia quae post ‘arietatio’ leguntur glossam esse indicat.

13, 3 ‘qui si pugnacior est ac diutius volutatus’ scribo secundum E! B!; ‘volutatus est’ L. In fine § 3, quem locum totum sanare non possum, certe legendum est cum LB ‘armamenta’. Nam quamquam sine dubio interdum vertex procellae

greges tollit, tamen id male cum navibus sublatis componitur. Quam restituimus sententia intellegenda est ut Plinii N. H. II 48, (49), 132: '(ecnephias) praecipua navigantium pestis, non antemnas modo verum ipsa navigia contorta frangens'.

14, 3 'Quae si ita sunt necesse est et illic' sensu postulatur; 'illud' codd.

15, 4 'urgens terrarum pondus', quod praeter librum E exhibet Vincentius, recte videtur recepisse Fickert.

17, 4 'Ergo horizon sive finiens circulus quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat et efficit decem partes' . . . Sed cum 'secat' non solum in EL sed etiam in G et editione Veneta exciderit, suspicio est verbum minus usitatum in ceteris codicibus omissum in B glossa suppletum esse. Quoniam verbum illud cum horizonte coniunctum est, ego cogitavi de 'limitat' (ὁρίζω: limito; Cyrillus). Certe Varroniana doctrina totum caput scatere manifestum est.

17, 5 (Agitur de ventis, qui quorundam locorum proprii sunt). 'Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Japyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Cataegis' . . . 'Cataegis' coniectura est Fortunati sine dubio accita ex libri περὶ κόσμου capite 4. Quem ventum cur Pamphyliae adscribamus causa non est. Inspiciamus codices: E: 'Cagreus'; L: 'cacreus'; B: 'chagris'. Extrema syllaba —'eus' de loco aliquo ventum nomen accepisse testatur. Legimus autem apud Plinium N. H. V 27, (27), 98 et 99. '(Taurus mons vocatur) ubi brachia emittit subinde temptanti maria similis Sarpedon, Coracesius, Cragus' . . . et ibidem 100 in Lyciae descriptione enumerat promunturium Cragus. Itaque ex codicum vestigiis 'Cragreus' restituere non dubito, quamquam hic ventus alias non occurrit.

18, 7 'horrendas noctes' E; 'horridas' LB! codd. Opsop. Utrum Seneca praetulerit vix dici potest: in dialogis quater 'horrendas' ter 'horridas' enotavi.

VI 1, 6 'a tempestate nos vindicat portus' E! LB! V.

1, 9 'utrum super me domus unius onus veniat et sub exiguo eius cumulo ac pulvere exspirem' videtur scribendum cum E! L.

1, 15 'sed omnis soli vitium est, male cohaerere et ex pluribus causis solvi' . . . E! L.



2, 6 'Nullum maius solatium est mortis' . . E! LB! V.

7, 6 'Illic quoque potest recedere ac resurgere pelagus infernum, quorum neutrum fit sine motu superstantium' Haase. ELB: 'recedere ac retegere'. Col. Gruteri: 'accedere et retegere'. Fickert scripsit 'accedere et recedere'; qui quidem et sensui et usui videtur satis fecisse: cf. De ben. I 10, 1 'fluctus, quos aestus accedens longius extulit, recedens interiore litorum vestigio tenuit'. Sed sic non intellegitur, quomodo 'retegere' irrepere potuerit. Mihi quidem Coloniensis rectum videtur tradidisse (tantummodo 'ac' scribendum pro 'et'): 'recedere' illud in margine adscriptum erat ad 'retegere', deinde in archetypo librorum ELB genuinam lectionem 'accedere' obruit.

12, 1 'is qui supervenit spiritus, priorem premit et elidit ac frequentibus plagis primo cogit, deinde proturbat' legendum est secundum codices LB!, nam de 'perturbando' (E) non agitur.

13, 3 'in angulum pressus' (omn. codd.) cum Fickerto servaverim, nam quamquam sine dubio usitatum est quod e. g. exstat in libri I de ben. c. 1, 6 'in angusto compressus' tamen verbo 'angulus' Senecam libenter usum esse quivis liber eius testatur. § 4 'contrario' (omn. codd.) retinendum est. cf. Ep. a Buechelero editas 94, 2 (p. 41, 3).

16, 2 'alimentum ex terreno trahunt' iniuria contra codices mutavit Haase.

17, 1 '(aër) cum offenditur et retinetur insanit et moras suas abrumpit' quod adhuc edebatur, praebent E[1]B. Tamen 'abripit' (L, marg. E!) Seneca videtur scripsisse; cf. Troad. 813 'abripite propere classis argolicae moram'.

17, 3 'apud Asclepiodotum invenies auditorem Posidonii in his ipsis quaestionum naturalium causis' legitur in editionibus. Sed extrema verba non recte se habent. Nam ne librum Asclepiodoti 'quaestionum naturalium causae' inscriptum esse sumamus verbo 'quaestionum' prohibemur, quoniam ille sine dubio non de 'quaestionum' naturalium causis scripserat. Et si ipsius Senecae ea verba esse putamus, e contrario non intellegitur, quid sibi velint 'causae'. Quod vocabulum 'fontes' interpretari sermonis usus vetat. Sed 'causae naturalium' dice-

bantur tales libri; cf. Charis. I 106, 14 K. ' Sed Fabianus [1] causarum Naturalium II neutraliter dixit' cum Sen. ep. 88, 26 'sapiens causas naturalium et quaerit et novit' . . . Itaque ab homine sciolo 'quaestionum' interpolatum esse adparet, quod in libro 'quaestionum naturalium' facillime fieri potuit. 'his ipsis', in quo quis offendere possit, interpretor 'quae mihi ante oculos positae sunt'.

19, 1 'Metrodorum Chium quia necesse est audiamus' quod praebent ELB videtur retinendum; cf. 'non enim permitto mihi' e. q. s.

19, 2 'Quomodo cum in dolio cantantis vox illa' . . codd. Quae correxerunt Haase 'illabitur' et Haupt 'cantas vox tua' (Op. II 336) non satis ad traditas literas quadrant. Scribendum

---

[1] Ipsius Fabiani (cf. Hoefig De Papirii Fabiani vita etc. Vratisl. 1852) Seneca mentionem facit N. Q. III 27, 3. Sed quamquam ibi sententiam eius impugnat, hac ipsa re nec non titulo supra allato verisimile fit plura a Seneca hausta esse ex libro eius, quo de ventis (Plin. N. H. II 47, (46), 121) et de mari (ibid. II 102, (105), 224) eum egisse constat. Ad eundem fortasse referenda sunt quae exstant III 25, 4: 'Auctores novos habeo'. Nam de ipso Varrone, ut conicit Koeler (in edit. p. 443) 'novos' vix dixerit auctor, quamvis Varroniana ibi (§ 3) promi locus Solini a Koelero accitus doceat. Praeterea quae apud Plinium de aquis Varrone auctore narrantur non uno loco optime cum Senecae doctrina congruunt (cf. N. Q. III 21, 1 cum Plin. N. H. XXXI 2, (18), 21; N. Q. III 25, 1.2 cum Plin. N. H. XXXI 2, (19), 27; N. Q. III 25, 11 cum Plin. N H. XXXI 2, (8), 11). Accedit aliud, quo Varroniana per Fabianum ad Senecam tradita esse verisimile fieri puto: in ultimis libri III capitibus quae exstat de diluvio futuro sententia praeter Fabianum praecipuum auctorem habet Varronem: cf. Censorin. d. d. n. 18 '(est annus maximus) cuius anni hiems summa est cataclysmos, quam nostri diluvionem vocant, aestas autem ecpyrosis' . . . cum Censorin. d. d. n. 21. '(Varro) hic enim tria discrimina temporum esse tradit, primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem' . . . Denique monendum est maxime decere illam 'Romani roboris sectam' (N. Q. VII 32, 2) viri inter Romanos doctissimi persequi vestigia. Fortasse etiam Varroniana illa, quae leguntur in libro de ventis (V 16; 17), a Fabiano accepit Seneca, certe Posidonium Varronis excerptorem vix cuiquam Kaibelius (Hermes XX p. 618) probaverit. Denique sunt in Fabiani verbis a Seneca patre (Suasor. I 4) servatis, quae cum epilogo libri V optime concinant. Tamen eo argumento in genere hoc rhetorico summa cautione utendum est.



est 'cum dolio cantantis vox illisa' (cf. Cels. II 7 'spiritus illiditur faucibus'). Simile vitium exstat in E (c. 10, 2 i. f.) 'illis' pro 'illisum' (L); 'in' ex litera 'm' bis scripta factum esse videtur.

20, 1 'aquae magna vis' LB. 'fluctuari' quod exstat in E videtur praeferendum formae 'fluctuare' LB!. Certe enotavi e libris de beneficiis, dialogorum illam septies; haec non nisi uno loco (De otio I 2) legitur ('fluctuamus'), sed in codice Mediolanensi praeter literas fl totum verbum in rasura est.

20, 2 'ubi in unum locum congesta est' corrigendum est secundum LB. E: 'coniecta' ut V 3, 2 'coniectisque' pro 'congestisque' (B), ubi 'coniestisque' (L) medium corruptelae gradum repraesentat.

21, 2 'qua in latera nutat alterni navigii more' E!. L: 'qua in altera nutat alterni navigii more'. B: 'qua alterum mutat in alterum n. m.' 'alternum navigium' nemo videtur scripsisse. Itaque mutemus necesse est 'alterna'.

23, 4 '(Helice Burisque) quis illas casus in mare vel in illas mare immersit' edunt secundum E. Sed quoniam 'mare immergere in aliquam rem' ferri non potest, sine dubio Seneca scripsit 'inmiserit' quod exhibent LB!

ibid. i. f. 'Ideo frequentissime mari adposita vexantur et inde Neptuno haec adsignata est maris movendi potentia. Quisquis primas literas Graecas didicit scit illum apud Homerum 'Ενοσίχθονα vocari'. Quicumque recepit felicissimam Fickerti coniecturam 'Ενοσίχθονα (EL: mesibithona. B: mesiptona) offendere debuisset in verbis 'maris movendi', quod hoc loco plane insane dictum est. Immo agitur re vera de terras (L) movendi potentia; cf. Plin. N.H. II 80, (82), 194. 'Maritima autem maxime quatiuntur'. Sed ut libri E ita libri L scriptura interpolatio audacissima est, quamvis haec propius ad verum accedat. Scribendum est secundum B: 'haec adsignata est movendi potentia', nam quae sit 'haec potentia' primis sententiae verbis illustratur.

32, 10 'num perveniam' E!L exhibent.

32, 11 'quod annos numeravimus amissos' E!LV (numeramus B).

VII 1, 6 'ab illis fluens' exstat in E!LB!

2, 2 'illa quoque possunt et tenui constare materia nec ob hoc discuti adsiduo caeli circumactu' E!LB!Pr.

5, 3 excidit aliquid in E. Scribendum est secundum libri L lectionem: 'Charmander . . . . . ait Anaxagorae visum (visum om. L) grande insolitumque caelo lumen magnitudine amplae trabis et id per multos dies fulsisse (fulxisse L, lx suprascr.). Talem effigiem ignis longi (corr. ex longe L) fuisse Callisthenes tradit' e. q. s. B: . . . . . 'fulsisse tale effigiemque ignis longi fulsisse. Calistenes idem tradit fuisse' e. q. s.

8, 2 'rabidus ac violentus' quod legitur in E arridet. cf. Agam. 484. 'Quid rabidus ora Corus Oceano exerens' . . . cf. et Thyest. 360 sqq.

10, 1 'et ut des eis aliquam advocationem' recipiendum est ex E!LB.

13, 2 'nam si illi (Artemidoro scil.) credimus, summa caeli ora solidissima est in modum tecti (EL) durata et alti crassique corporis' e. q. s. Sed 'tectum' neque ad rem propositam neque ad verbum 'durata' videtur quadrare. Genuina lectio ex codicis B mendo 'testa' elicienda est. Quod si in 'testu' mutamus, verbum habemus et formae caeli aptissimum et rei de qua agitur. Nam testu est in primis vas illud, quod cinere calido imposito coquendo pani superponitur[1] (Varro d. l. l. IV 22. Cato d. r. r. 74; 75. Seneca Epist. 90, 23. p. 14. Bue.: 'testa'). Et si legimus § 3 . . . 'per quas ex parte exteriore mundi influant ignes' et maxime haec 'ex illa ultra mundum iacente materia' facere non possumus, quin Artemidorum intermundia non vacua, sed igne plena posuisse sumamus. Nam verbis allatis impedimur, quominus eum de ora illa solidissima ignes petere (quod quis coniecerit ex verbis Lu-

[1] Artemidorus Parianus praeter hunc locum et illum N. Q. I 4, 3 nusquam memoratur. Sine dubio fuit Epicureus, sed ne ea quidem re adiuvamur in hoc loco emendando. Nam Epicurus de 'summae orae' forma certum dicere noluit. cf. Epist. II (Laert. Diog. X 88) Κόσμος ἐστὶ περιοχή τις οὐρανοῦ . . . . . ἀποτομὴν ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου καὶ λήγουσα ἢ ἐν περιαγομένῳ ἢ ἐν στάσιν ἔχοντι καὶ στρογγύλην ἢ τρίγωνον ἢ οἵαν δήποτε περιγραφήν. (cf. Aëtius II 2, 3 p. 329a, 5 Diels). Neque Lucretius quo modo 'moenia mundi' (I 73; II 1144; V 454) formata sint indicat.



creti I 73 'flammantia (!) moenia mundi') putemus. Tunc vero et orae solidissimae et proximae superficiei insint spiramenta necesse est. Itaque Usener 'habent tamen spiramenta' legendum esse vidit.

17, 2 'nec hunc (cometem scil.) . . . . . . illi similem fuisse, qui post necem divi Iulii Veneris ludis Genetricis circa undecimam horam diei emersit'. 'post (sic!) divi Iulii Veneris ludis' e. q. s. tradit codex E; 'post' om. B; 'post divi excessum (excessum i. marg. add. L²) iulii cesaris ludis (s. l. add.) veneris genetricis' L. Libri L scriptura indicat non 'necem' sed 'excessum' excidisse, sed non eo loco, quo L² supplevit, sed ubi exstat 'cesaris'.

18, 2 'ut per illud superiora prospiciat' scripserim ex E!L. 20, 3 'exclamare posses, quid hoc est' E!LB.

20, 4 'quia obscurantur radiis solis' E!LB.

22, 2 'numquam cometes in imum usque demittitur' corrigendum est ex codice B (dimittitur EL).

23 3 'ignis aëre expressus' exstat in E!LB!V.

25, 6 '(inrevocabiles motus) qui si quando constiterint alia aliis incident' quod sensu postulatur ('ex aliis' editorum non intellego) exstat in E!L (B 'ex adverso').

30, 1 'voltum demittimus' videtur scribendum. (E: 'v. dimittimus'). cf. VII 1, 1 'demissus in terram'. Nam 'submittere' (LB) non dicitur de voltu sed de genu modo et de toto corpore. 'cum de sideribus, de eorum natura, de stellis disputamus' vulgo edunt secundum librum E. Sed 'de eorum natura' plane superfluum est. LB exhibent 'de deorum natura' post 'de stellis' positum. Illud re vera creditum a Stoicis (cf. Cic. de nat. deor. I 14, 36. 37. Krische Forschungen I p. 365 sqq. Zeller Ph. d. Gr. III 1³ p. 190 adn. 3) toti huius loci sententiae maxime adcommodatum est, verba 'de stellis' praeterquam quod nil novi adferunt ipsa diversa in codicibus positione in glossematis suspicionem incidunt.

Denique 'impudenter aut ignorantes' quod Erasmus et Koeler recte scripserunt exstat in B! et maxime miror editores recentiores in lectione ceterorum codicum 'imprudenter a. i.' non offendisse.

30, 6 'ex quibus aliud haec aetas, aliud quae post nos subibit aspiciet' E!LB!.

31, 2 'teneri et molli incessu suspendimus gradum: non ambulamus sed incedimus' E ('medimus' L). Sed 'incedere' hoc loco nullo modo verbo 'ambulare' oppositun est, quia ne uno quidem loco apud Senecam absolute de molli pedum motu adhibetur. cf. e. g. De ira II 7, 2; Ad Serenum de constantia sapientis 17, 2; maxime Troad. 465 sqq.

. . . 'hos vultus meus
habebat Hector, talis incessu fuit,
habituque talis' . . .

Unus codex B genuinam scripturam servavit 'sed repimus'.

Denique ex libro II unum locum non praetermittam, quem a Larischio quoque neglectum esse valde miror. II 19 'Anaxandros (ELB) ait: omnia ista sic fieri, ut ex aethere aliqua vis in inferiora descendat: ita ignis inpactus nubibus frigidis sonat'. Editores recentiores exhibent 'Anaximandros', etsi eiusdem sententia in proximo capite enarrata sit. Spernunt adnotationem Gronovii (a Fickerto editam in app. crit. ed. III p. 470), qua id quod Opsopoeus coniecerat 'Anaxagoras' probatur. Ille attulit Arist. Meteor. II 9 et Plac. III 3 (Aëtius III 3, 4 p. 368ª 10 Diels.) Ἀναξαγόρας ὅταν τὸ θερμὸν εἰς τὸ ψυχρὸν ἐμπέσῃ (τοῦτο δ'ἐστὶν αἰθέριον μέρος εἰς ἀερῶδες), τῷ μὲν ψόφῳ τὴν βροντὴν ἀποτελεῖ . . . . Tamen Fickert non emendationem optimam in textum, sed Koeleri adnotationem in re tam perspicua plane ridiculam in apparatum criticum recepit. Neque Haase neque Larisch correxerunt quod diu erat correctum.

---

# VITA.

Natus sum Georg Gotthold Mueller a. h. s. LXII die VI mens. Ian. in vico Oldenburgensi cui nomen est Gleschendorf patre Georgio matre Carolina e gente Tappenbeck. Fidei addictus sum evangelicae. A. LXVIII patre carissimo orbatus Hamoniam cum matre, qua superstite adhuc gaudeo, inde quinquennio post Oldenburgum commigravi et inter discipulos receptus sum gymnasii quod floret rectore Henrico Stein viro humanissimo. In primis disciplinae et Steinii et Schnippelii, phil. doctoris, libenter recordor. Anno LXXXI maturitatis testimonio instructus stipendia merui Oldenburgi in legione nonagesima prima. Tum vere insequentis anni studiis philologicis operam daturus hanc almam Musarum sedem adii, cuius adhuc civis fui praeter unum semestre Berolinense (hibernum anni LXXXIV).

Docuerunt me viri clarissimi Buecheler, Diels, Dilthey, Ioers, Iusti, R. Kekulé, Luebbert, Maurenbrecher, Nissen, Schwartz, Usener, Wilmanns. Buecheleri, Luebberti, Useneri egregia erga me benevolentia factum est, ut in seminarium philologorum Bonnensium reciperer, cuius per ter sex menses sodalis fui ordinarius. Sodalibus seminarii historici me adscripsit Nissen. Exercitationibus suis ut interessem benigne concesserunt philologicis et epigraphicis Buecheler, philologicis Diels, archaeologicis Kekulé.

Quibus omnibus praeceptoribus gratias refero ex animi sententia. In primis vero Buecheleri, Kekulei, Useneri memoriam grato semper animo colam.

## SENTENTIAE CONTROVERSAE.

I. Eriphylam et Epigonos fabulas Sophocleas iniuria Welckerus commiscuit. Verba fragmenti 198 N. sunt Amphiarai. Fr. 200 N. Epigonis adscribendum est.

II. Titulum Atticum C. I. A. I 31 (Ditt. 12) sic restituo: 5 οἱ ἀπ[οστολέες καλλ]ιερῆσαι. 29 ἐπειδὰν ἥκωσ[ι ἐς Ἠιόνα τριά]κοντα . . .

III. Auctor Hippiae maioris dialogi cum scriberet verba (283 b): καὶ πολλοῖς συνδοκεῖ, ὅτι τὸν σοφὸν αὐτὸν αὑτῷ μάλιστα δεῖ σοφὸν εἶναι memoria tenuit versum Euripidis (fr. 897 N.): μισῶ σοφιστήν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

IV. Antigona fabula, cuius testes exstant vasa picta Mon. d. inst. X 26—28; Gerh. Apul. Vasenb. 11; Hygini fab. 72 est Astydamantis iunioris (data Ol. 109, 3). cf. Titul. Att. Mitth. III. 1878. p. 112.

V. Schema discoboli, quod praebet nummus Cous (Catal. Berol. No. 46) statuam Atticam exprimit; vid. vas panathenaicum Fiorelli Notizie tav. XVIII.

VI. Vasa picta Inghirami Vas. fitt. 305; Micali Storia 95, quae exhibent Amphiarai exitum, originis sunt Chalcidensis.

VII. Culicis v. 245 lego:

'Otia quaerentes frustra sub Dite puellae' ('siblite' 'sublite' codd.).

VIII. Culicis (v. 224) verba: . . . 'leti iam limine ab ipso' desumpta sunt ex Lucret. II 960.

IX. Iuven. V 60 lego:

'Nobilis hic, quocumque venit de germine' . . .
(Pith. 'gramine'. G. Valla: 'Sunt qui legant ['Probi' commenta?] germine'.)

Vide sententiarum conexum ex v. 56 ad v. 67.

X. Auctor sententiae de cometarum natura, quam promit Seneca Nat. Quaest. VII 22 circa annum 150 a. Chr. vixit (cf. cap. 15).

XI. Stellam Caniculae α ex antiquo ad nostrum tempus colore plane novatam esse magis quam Ptolemaei testimonio (ὑπόκιρρος. Μαθηματικὴ σύνταξις ed. Halma II p. 72). Senecae verbis (N. Q. I 1, 7) probatur: 'sed acrior sit Caniculae rubor, Martis remissior'.

---

ADVERSARII ERVNT

IVLIVS ZIEHEN
AVGVSTVS BRINKMANN
EDVARDVS DE HELLEN